

II.

P A P A P I O X I .

ENCIKLIKA

QUADRAGESIMO ANNO

(15. 5. 1931.)

**ENCIKLIKA NJEGOVE SVETOSTI PAPE PIJA XI.
KATOLIČKOM SVIJETU U POVODU ČETRDESETE
OBLJETNICE ENCIKLIKE »RERUM NOVARUM«**

UVOD

1. Četrdeseta se godina navršila otkad je izašla enciklika blage uspomene Lava XIII. *Rerum novarum*, koje se zahvalno sjeća katolički svijet spremajući se da joj doličnom proslavom uzveliča uspomenu.

2. Dakako, iako su odličnom dokumentu pastirske brige utrla na neki način put druga pisma istog našeg Prethodnika, kao ono o temeljima ljudskog društva, to jest o obitelji i o časnom sakramentu ženidbe,¹ ili o porijeklu građanske vlasti,² i njezinu pravilnom odnosu prema Crkvi,³ ili o poglavitim dužnostima kršćanskih građana,⁴ ili protiv socijalističkog nauka⁵ i neispravnog nauka o ljudskoj slobodi⁶ i druga te vrste, koja su obilno pokazala duh Lava XIII.; no enciklika je *Rerum novarum* pred drugima imala tu osobitost što je sveukupnom ljudskom rodu, baš onda kad je to bilo najzgodnije i, dakako, najpotrebnije,

¹ Enciklika *Arcanum*, dne 10. veljače 1880.

² Enciklika *Diuturnum*, dne 29. lipnja 1881.

³ Enciklika *Immortale Dei*, dne 1. studenoga 1885.

⁴ Enciklika *Sapientiae christianae*, dne 10. siječnja 1890.

⁵ Enciklika *Quod apostolici muneris*, dne 28. prosinca 1878.

⁶ Enciklika *Libertas*, dne 20. lipnja 1888.

postavila sasvim sigurna pravila za valjano rješavanje mučnog predmeta o ljudskoj zajednici ili takozvanog »socijalnog pitanja«.

U kojim je prilikama nastala enciklika “Rerum novarum”

3. Doista, pred kraj devetnaestoga stoljeća, novi razvoj gospodarskog sistema i novo povećanje industrije u većini država, doveli su do toga da se ljudska zajednica sve očitije stala dijeliti u dvije klase. Jedna je od njih bila, doduše, brojem neznatna, ali je uživala gotovo sve blagodati koje su joj u velikom izobilju donijeli moderni izumi. Druga je obuhvaćala silno mnoštvo radnika koji su se, pritisnuti jadnom neimaštinom, uzalud trudili izići iz bijede.

4. Takvo su stanje stvari, naravno, lako podnosili oni koji su, opskrbljeni bogatstvom, mislili da je ono nastalo pod utjecajem gospodarskih zakona i zato su htjeli da se sva briga o umanjivanju bijede povjeri jedino ljubavi, kao da bi ljubav bila dužna pokrivati kršenje pravde što su je zakonodavci ne samo podnosili nego ponekad i ozakonili. Naprotiv, radnici ozlojeđeni zbog svoga teškog položaja odbili su da dulje nose o vratu preteški jaram. No jedni se od njih u bijesu dadoše zvesti zlim savjetima i stadoše težiti za općim prevratom. Drugi su, zadržani kršćanskim odgojem da ne prihvate ovakve opake pokušaje, ustrajali u mišljenju da u ovoj stvari treba vrlo mnogo preurediti posvema i što prije.

5. Nisu drugačije mislili ni mnogobrojni katolički muževi, bilo svećenici bilo laici, koje je njihova divna ljubav već odavno potakla da se ublaži nezaslužena oskudica radnika i koji se nikako nisu mogli uvjeriti da se ta tako silna i tako nepravedna razlika u raspodjeli vremenitih dobara zaista podudara s naumom premudrog Stvoritelja.

6. Oni su bez sumnje iskreno tražili hitnu pomoć protiv te žalosne izopačenosti društva i čvrstu obranu protiv još gorih opasnosti, ali su zbog slabosti duha i u najboljih ljudi, s jedne strane, bili odbijeni kao opasni novatori, a s druge smetali su im i sami njihovi suradnici na dobru djelu, koji su zastupali druga mišljenja, krzmajući između raznih mišljenja i ne znajući na koju bi stranu krenuli.

7. Dok se, dakle, u tolikom sukobu duhova prepiralo i na jednoj i na drugoj strani, ali uvijek miroljubivo, okrenule su se oči sviju, kao i u čestim drugim zgodama, na Petrovu Stolicu, na tu svetu pohranu sve istine, odakle se riječi spasa razlijevaju po svem svijetu. K nogama Kristova namjesnika na zemlji utjecahu se vrlo često i stručnjaci u socijalnim pitanjima i poslodavci pa i sami radnici, složno moleći da im se već jednom pokaže siguran put.

8. Dugo je sve to sam u sebi pred Bogom odmjeravao premudri Prvosvećenik, sve je

najveće stručnjake pitao za savjet, pozorno je sa svih strana razmotrio sve okolnosti i, konačno, poslušavši glas »savjesti svoje Apostolske službe«,⁶ da ne bi izgledalo da je šutnjom zanemario dužnost, na temelju od Boga dobivene učiteljske službe, progovorio čitavoj Kristovoj Crkvi i svemu ljudskome rodu.

9. Odjeknuo je, dakle, dne 15. svibnja 1891., onaj toliko žuđeni glas, što ga nije ni težina pitanja mogla prestrašiti, ni starost oslabiti, nego je golemom snagom poučio ljudsku obitelj da u socijalnom pitanju krene novim stazama.

Temeljne točke “Rerum novarum”

10. Znete, časna braćo i ljubljeni sinovi, i dobro vam je poznat divni nauk koji je encikliku *Rerum novarum* učinio nezaboravnom. U njoj je Lav XIII., izvrstan pastir, rastužen što tako velik dio ljudi »provodi nedostojan život u bijednom i nevoljnom položaju«, velikodušno na sebe preuzeo obranu »radnika koje je naše doba predalo na milost i nemilost nečovječnim gospodarima i razuzdanoj konkurenciji«. ⁷ Pritom nije zatražio nikakvu pomoć, ni od liberalizma ni od socijalizma, od kojih se prvi pokazao sasvim nemoćnim da rješava socijalne zadaće, a drugi je predlagao sredstvo koje bi bilo gore od samog zla i time bi ljudsko društvo bacilo u gore opasnosti.

11. No Vrhovni Svećenik se potpuno poslužio svojim pravom, jer je dobro znao da je njemu u prvom redu povjereno čuvanje vjere i rješavanje stvari s njom tijesno povezanih, kad se raspravljalo o pitanju »kojemu se, vjerojatno, ne bi našlo nikakvo rješenje, ako se ne bi pozvale u pomoć vjera i Crkva«. ⁸ Oslonio se samo na nepromjenjiva načela dobivena iz riznice zdrava razuma i božanske Objave, pa je odlučno i »kao onaj koji ima vlast«, ⁹ pokazao i proglasio »prava i dužnosti o kojima ovisi u kakvom će odnosu biti bogataši i radnici, oni koji daju kapital i oni koji daju rad«, ¹⁰ kao i to što mora pridonijeti Crkva, a što državna vlast, kao i oni kojih se stvar tiče.

12. I nije uzalud odjeknuo apostolski glas. Naprotiv, sa zanosom poslušali su ga i diveći se prihvatili ne samo pokorni sinovi Crkve, nego i mnogi koji su od istine i od jedinstva vjere daleko i gotovo svi, koji su se otada bavili socijalnim i ekonomskim pitanjem ili privatno ili

⁶ Enciklika *Rerum novarum*, dne 15. svibnja 1891., br.1.

⁷ Usporedi *Rerum novarum*, br. 13.

⁸ Ondje, br. 2.

⁹ Mt 7, 29.

¹⁰ Enciklika *Rerum novarum*, br. 13.

kao zakonodavci.

13. Ali s najvećom radošću to su pismo dočekali kršćanski radnici, koji su osjetili da ih brani i štiti najveći autoritet na zemlji. S njima i svi oni plemeniti muževi koji su već odavna posvetili svoje brige da se olakša položaj radnika, a nisu imali gotovo nikakva uspjeha, osim što su kod mnogih naišli na nemar ili često čak na odvratna sumnjičenja, ako ne i na otvorena neprijateljstva. S pravom su dakle svi oni Apostolsko pismo otada uvijek častili tolikim počastima, da je posvuda ušlo u običaj na raznim mjestima različito iskazivati čuvstva zahvalnosti i tako svake godine oživljavati uspomenu na nj.

14. Ipak, u tako skladnom prihvaćanju bilo je i onih koji su se uznemirili. Dogodilo se, da je tako plemenit i dubok nauk Lava XIII., svjetovnim ušima posve nov, kod nekih katolika izazvao sumnju, a neke je čak i uvrijedio. Kojeg li čuda, kad je on smiono napao idole liberalizma i rušio ih, kad je zanemario zastarjele predrasude, kad je preko očekivanja pretekao duh vremena tako da su se, s jedne strane, spori pristaše zastarjelog poretka ustručavali prihvatiti tu novu socijalnu filozofiju, a plašljivci bili u strahu popeti se na te visoke vrhunce. Bilo je i onih koji su doduše, s udivljenjem promatrali tu svjetlost, ali koji su bili uvjereni da je kao savršeni, ali izmišljeni ideal, treba više željeti negoli očekivati.

Svrha ove enciklike

15. Zbog toga, časna braćo i ljubljani sinovi, dok svi svuda s tolikim žarom slave svečani spomen četrdesete obljetnice enciklike *Rerum novarum*, a naročito katolički radnici koji odasvud hrle u ovaj Slavni Grad, smatramo prikladnim poslužiti se ovom zgodom da se podsjetimo na velika dobročinstva što iz nje preplaviše ne samo Katoličku Crkvu, nego i cijelo ljudsko društvo. Da obranimo nauk tako velikog Učitelja o socijalnom i gospodarskom pitanju protiv nekih sumnja koje su iskrsele u posljednje vrijeme i da ga opširnije razradimo u ovoj ili onoj točki i, konačno, nakon pomnog ispitivanja suvremene ekonomije i socijalizma da otkrijemo korijen sadašnjeg socijalnog nereda, te ujedno pokažemo jedini put spasonosne obnove, tj. kršćanske obnove ćudoređa. Sve to što smo naumili raspraviti, sačinjavat će tri poglavlja, tumačenja kojih će ispuniti ovu encikliku.

PRVI DIO

I. PLODOVI ENCIKLIKE »RERUM NOVARUM«

16. Dakle, želeći započeti onim o čemu smo odlučili na prvom mjestu govoriti, ne možemo mimoći opomenu sv. Ambrozija koji veli: »Nema preče dužnosti od zahvaljivanja«,¹¹ pa zato najusrdnije zahvaljujemo velikom i dobrom Bogu za silna dobročinstva koja su iz Lavove enciklike ubrali Crkva i ljudsko društvo. Ako bismo htjeli bar letimice napomenuti ta dobročinstva, trebalo bi se ponovno sjetiti gotovo čitave povijesti tih četrdeset godina, tj. onoga što se odnosi na socijalno pitanje. Ipak se ona mogu uglavnom zgodno podijeliti u tri poglavlja na temelju trovrstne pomoći koju je želio ostvariti naš prethodnik za svoje veliko djelo obnove.

1. Djelo Crkve

17. U prvom redu je sam Lav XIII. jasno izrekao što se ima od Crkve očekivati: Crkva, naime crpe svoj nauk iz Evanđelja sposoban da sukobe ili stiša ili ublaži. Crkva podučava ne samo um, nego svojim zapovijedima upravlja i ćudorednim životom pojedinca. Ona svojim mnogim i vrlo korisnim uredbama poboljšava stanje radnika«.¹²

a) Na polju nauka

18. Crkva nipošto nije mogla dopustiti da ta vrela u njezinu krilu budu neiskorištena, nego je iz njih obilno crpla za zajedničko dobro željenog mira. Sam Lav XIII. i njegovi Nasljednici nisu nikada prestajali proglašavati, i riječju i pismom, nauk enciklike *Rerum novarum* o socijalnim i gospodarskim pitanjima i prilagođavati ga prilikama pojedinog vremena. Kod toga ih je vodila očinska ljubav i naročito pastirska postojanost u obrani siromašnih i slabih.¹³ Nisu se drugačije ponijeli ni toliki biskupi koji su isti nauk marljivo i učeno protumačili, tumačenjima objasnili i prilagodili ga raznim krajevima prema smjernicama i odredbama

¹¹ SV. AMBROZIJE, *De excessu fratris sui Satyri*, lib.1, 44

¹² Enciklika *Rerum novarum*, br. 13.

¹³ Bit će dovoljno tek da se nešto od toga spomene: Lav XIII., Apostolsko pismo *Praeclara*, dne. 20. lipnja 1894.; enciklika *Graves de communi*, dne 18. siječnja 1901. – PIO X., Motu proprio *De Actione populari christiana*, dne 8. prosinca 1903.- BENEDIKT XV., Enciklika *Ad beatissimi*, dne. 1. studenog 1914. – PIJO XI., Enciklika *Ubi arcano*, dne 23. prosinca 1922.; Enciklika *Rite expiatis*, dne 30. travnja 1926.

Svete Stolice.¹⁴

19. Nije, dakle, nikakvo čudo da su pod vodstvom i učiteljstvom Crkve mnogi učenjaci, bili crkveni ili svjetovni, stali pomno proučavati socijalnu i gospodarsku znanost prema potrebama našeg vremena, vođeni naročito željom da bi crkveni nauk, sasvim nepromijenjen i nepromjenljiv, uspješnije pošao u susret novim potrebama.

20. Tako je, nakon što je Lavova enciklika pokazala put i prosula svjetlo, iz nje nastao pravi katolički društveni nauk koji iz dana u dan neumornim radom njeguju i obogaćuju oni izabrani muževi koje smo nazvali pomoćnicima Crkve. Oni mu ne daju da se skriva u znanstvenim dvoranama, nego ga javno iznose, kako to jasno pokazuju ustanovljene i korisno pohadane škole na katoličkim sveučilištima, akademijama i sjemeništima. To obilno pokazuju i socijalni skupovi ili »tjedni« koji se često održavaju uz obilje radosnih plodova; zatim, književni kružoci što se na sve strane i u svim oblicima raširiše svijetom te, konačno, obilje marljivih, vrijednih i korisnih pisanih radova.

21. Ali korisne se posljedice Lavova remek-djela ne smiju ometati samo u tim granicama. Naime, nauk predan u enciklici *Rerum novarum* neopazice se uvukao i u one koji, budući da su izvan katoličkog jedinstva, ne priznaju crkvenu vlast. Tako se dogodilo da su katolička načela sociologije malo pomalo prešla u vlasništvo čitava ljudskog društva, i da se one vječne istine što ih je tako snažnim glasom proglasio naš blage uspomene Predšasnik, vrlo često navode ne samo u nekatoličkim časopisima i knjigama, nego, štoviše, i u zakonodavnim skupštinama i u sudskim dvoranama.

22. Zar nisu poslije onoga užasnog rata vlade vodećih naroda, želeći temeljito obnoviti socijalne prilike i učvrstiti mir, izdale između ostalih i norme koje su trebale urediti posao radnika u duhu pravde i poštenja, koje se s Lavovim načelima i naukom tako divno slažu da izgledaju da su iz njih hotimice izvedene? Enciklika *Rerum novarum* postala je glasovitim dokumentom na koji se s pravom mogu primijeniti riječi Izaije: »Podignut će stijeg narodima«.¹⁵

b) U praktičnoj primjeni

23. U međuvremenu, dok su se Lavovi propisi, pretekavši znanstvena istraživanja,

¹⁴ Usp. *La hierarchie catholique et le problème social depuis l'Encyclique "Rerum novarum"*, 1891-1931, str. XVI-335; izd. "Union internationale d'Etudes Sociales fondée à Malines, en 1920, sous la présidence du Card. Mercier."-Paris, éditions "Spes", 1931.

naširoko proširili u srca, prešlo se na njihovu praktičnu primjenu. U prvom redu, snažna dobrohotnost i ustrajna briga udružilo se da pridignu onu klasu ljudi koja, iako se zbog današnjeg porasta industrije brojčano silno umnožila, ipak u ljudskom društvu nije zauzimala doličan položaj i stupanj, nego je ležala zanemarena i gotovo prezrena: mislimo na radnike. Da bi njih odgojili, spremno pružiše ruke svećenici i redovnici, ne mareći što su ih teretile druge pastirske brige, a biskupi su im prednjačili, što je tim dušama donijelo bogatih plodova. Taj je postojani napor da se duše radnika odgoje u kršćanskom duhu, vrlo mnogo pridonio da se kod njih razvila svijest o njihovu pravom dostojanstvu i da se osposobe da sebi kao cilj postave prava i dužnosti svoje klase, da napreduju zakonitim uspješnim putem te tako postanu vođe drugih.

24. Potom su radnici stekli i više životnih sredstava. Nisu se naime, prema poticajima Vrhovnog Svećenika, umnažala samo djela dobročinstva i ljubavi, nego su posvuda osnovana nova radnička udruženja u kojima po savjetu Crkve, a ponajviše pod vodstvom svećenika, uzajamno daju i primaju pomoć radnici, obrtnici, zemljoradnici i, napokon, svakovrsni službenici.

2. Što je učinila građanska vlast

25. Što se tiče građanske vlasti, Lav XIII., smiono preskočivši granice što ih je postavio liberalizam, neustrašivo uči da nju ne valja smatrati samo čuvaricom prava i pravnog reda, nego da se ona više mora svom snagom truditi da »općenito pomaže cjelokupnim zakonodavstvom i političkim ustanovama, da iz samog ustrojstva i državne uprave cvjeta blagostanje zajednice i pojedinaca«. ¹⁶ Treba, doduše, pojedinim građanima i obiteljima ostaviti njihovu opravdanu slobodu djelovanja, ali tako da se poštuje opće dobro i da se ukloni svaka nepravda. Dužnost je upravitelja države štititi zajednicu i njezine dijelove, ali kod same obrane privatnih prava treba osobito imati obzira prema slabima i siromašnima. »Stalež bogatih sa svojim sredstvima ne treba toliko javne zaštite, a siromašni svijet nemajući ništa čime bi se branio oslanja se najviše na zaštitu države. Za radnike se, dakle, jer se broje u siromašne, treba država brinuti naročitom brigom«. ¹⁷

26. Ne nijećemo, doduše, da su neki predstavnici građanske vlasti već prije Lavove enciklike priskočili u pomoć nekim većim potrebama radništva i suzbili neke teške nepravde njima nanesene. Ali tek nakon što je cijelim svijetom odjeknuo apostolski glas Petrove

¹⁵ Iz 11,12.

¹⁶ Usp. *Rerum novarum*, br. 26.

¹⁷ Ondje, br. 29.

Stolice, vladari naroda postali su svjesniji svoje dužnosti i okrenuli svoje misli i svoje brige k plodnijoj politici.

27. Doista, kad se uzdrmao nauk liberalizma što je tako dugo smetao djelotvorni rad vladara, enciklika *Rerum novarum* potaknula je same narode da se istinskije i življe pozabave socijalnom politikom. Ona je sklonila i sve najbolje katoličke muževe da državnim vladarima u toj stvari pruže svoju suradnju te su vrlo često toj novoj politici i u skupštinama narodnih zastupnika postali veoma slavni zagovornici. Što više, i same nedavno donesene socijalne zakone nerijetko su narodnim predstavnicima predložili na glasanje, tražili da se provedu u djelo i požurivali crkveni službenici potpuno prožeti Lavovim naukom.

28. Iz tog neprestanog i neumornog napora nastala je nova, prijašnjem vremenu sasvim nepoznata grana pravne znanosti koja hrabro brani sveta prava radnika što izvire iz dostojanstva čovjeka i kršćanina: dušu, zdravlje, snagu, obitelj, kuće, tvornice, plaću, nesreću na poslu, jednom riječju, sve što se odnosi na položaj radnika, napose žena i djece. Pa iako se te uredbe svagdje i posvema ne slažu s Lavovim načelima, ne može se odmah nijekati da se u njima ne nalazi mnogo toga što nas podsjeća na encikliku *Rerum novarum*, kojoj treba najviše upisati u zaslugu ako se položaj radnika poboljšao.

3. Što su učinili poslodavci i radnici

29. Napokon, Vrhovni Svećenik mudro pokazuje da gospodari i sami radnici u ovoj stvari mnogo mogu, »ako se naime stvore one ustanove kojima se ljudima u potrebi zgodno pomaže i kojima se jedan stalež približava drugomu«. ¹⁸ No on tvrdi da prvo mjesto među tim ustanovama treba pripasti onim udruženjima koja obuhvaćaju ili same radnike ili radnike zajedno s poslodavcima. On to opširno objašnjava i preporučuje; izvanredno razborito tumači on njihovu narav, uzrok, prikladnost, prava, dužnost i zakone.

30. Taj je nauk proglašen u vrlo zgodno doba. U ono su naime vrijeme u mnogim državama javne vlasti bile posve odane liberalizmu i malo sklone takvim udruženjima radnika, štoviše, i otvoreni protivnici, premda su drugim klasama priznavali slična udruženja i zaštićivali ih; a bezobzirnom nepravdom nijekali su naravno pravo na udruživanje onima kojima je bilo najpotrebnije da se brane od izrabljivanja moćnika. A i među katolicima bilo je onih koji su prijekim okom promatrali nastojanja radnika oko sklapanja takvih udruženja, kao da bi zaudarali nekim duhom socijalizma i buntovnosti.

¹⁸ Ondje, br. 36.

a) Radnička udruženja

31. Treba, dakle, norme Lava XIII., koje je on izdao na temelju svog autoriteta, smatrati dostojnima najveće pohvale, jer im je uspjelo skršiti i raspršiti protivljenje i sumnjičenja. Ali njihovo je značenje još više u tome što su potaknuli kršćanske radnike da se prema raznovrsnim strukama međusobno udružuju i što su im pokazali način kako će se to izvesti. Oni su, napokon, učvrstili na putu dužnosti mnoge radnike koje su veoma privlačila socijalistička udruženja, koja su se nevjerojatnom nerazboritošću hvalila da su ona jedina zaštita i obrana poniženih i potlačenih.

32. No vrlo zgodno je izjavila enciklika *Rerum novarum* da se u osnivanju tih udruženja »ona moraju tako organizirati i rukovoditi da ponuđena sredstva budu što prikladnija i sposobnija za predloženu svrhu, koja se sastoji u tome da pojedinci u udruženju mogu izvući što više dobara za tijelo, dušu i obitelj«. Jasno je također, kaže enciklika, »da treba kao naročitu svrhu imati pred očima religiozno i moralno usavršavanje i da se prema toj svrsi treba usmjeriti cjelokupno gospodarstvo«. ¹⁹ Naime, samo onda, »kad se društveni zakoni stave na temelj vjere, otvara se put prema uređenju međusobnih odnosa udruženja za njihovo mirno suživljenje i za ekonomsko blagostanje«. ²⁰

33. Osnivanju takvih udruženja posvetiše se svugdje hvalevrijednom marljivošću i kler i brojni laici, želeći potpuno ostvariti Lavovu zamisao. Na taj su način ovakva udruženja stvorila i učinila radnike pravim kršćanima koji su znali dobro spojiti zajedno marljivi rad u svojoj struci sa spasonosnim propisima vjere te uspješno i čvrsto braniti svoje vremenite probitke i prava, ali su ujedno sačuvali dužno poštovanje prema pravdi i iskrenu želju suradnje s ostalim društvenim klasama na kršćanskoj obnovi čitavog društvenog života.

34. Te savjete i opomene Lava XIII., provodili su ljudi na ovaj ili onaj način, već prema prilikama raznih mjesta. U nekim je naime krajevima jedno te isto udruženje uzelo za zadaću da postigne sve ciljeve što ih je postavio Vrhovni Svećenik. U drugima su, opet, pokoravajući se savjetu i zahtjevu mjesnih prilika, pristupili nekoj podjeli rada i osnovali posebna udruženja, od kojih jedna pregnuše da svojim članovima zajamče pravedne i zakonite uvjete rada, druga da im omoguće uzajamno materijalno pomaganje, a treća, napokon, posvetivši svu brigu ispunjavanju vjerskih, čudorednih i drugih sličnih dužnosti.

35. Tim drugim putem pošlo se naročito ondje gdje su katolike u osnivanju njihovih katoličkih sindikata sprečavali bilo zakoni dotične zemlje, bilo druge neke ekonomske institucije, bilo da ih je, konačno, sprečavao onaj žalosni i u današnje vrijeme u modernom

¹⁹ Ondje, br. 42.

društvu tako rašireni razdor umova i srdaca, odnosno ona neodgodiva nužda da se svim svojim silama i sposobnostima odupru brojnim četama prevratničkih strana. U takvim prilikama, čini se da su katolici bili prinuđeni upisivati se u neopredijeljene sindikate, koji su bar ispovijedali pravdu i nepristranost, a katoličkim članovima ostavljali potpunu slobodu da se brinu o svojoj savjesti i da se pokoravaju zapovijedima Crkve.

Gdje god biskupi na temelju društvenih prilika zaključče da su takva udruženja potrebna, i da nisu opasna za vjeru, dužni su dopustiti da se katolički radnici u njih upisuju. Kod toga trebaju imati pred očima ona načela i mjere opreznosti koje je preporučivao naš prethodnik svete uspomene Pio X.²¹ Prva i glavna od tih mjera opreznosti jest ta da skupa s onim sindikatima uvijek postoje i društva koja brižno nastoje svoje članove odgojiti i poučiti disciplinom vjere i ćudoređa, tako da bi ovi zatim mogli i ona sindikalna udruženja prožeti onim dobrim duhom koji treba da upravlja cijelim njihovim radom. Na taj će način sva ta društva i izvan redova svojih članova donositi najbolje plodove.

36. Dakle, Lavovoj enciklici treba pripisati što su ta radnička udruženja posvuda tako procvatila, da već sada obuhvaćaju veliko mnoštvo radnika, iako su, nažalost, brojem manja od udruženja socijalista i komunista. Ona danas već mogu ne samo u granicama pojedinih naroda nego i u širim zborovima uspješno zastupati prava i zakonite zahtjeve katoličkih radnika i tako promicati spasonosna kršćanska načela o društvu.

b) Udruženja drugih klasa

37. Povrh toga, što je god Lav XIII. tako mudro raspravio i snažno proglasio o prirodnom pravu udruživanja, lako se počelo primjenjivati ne samo na radnička nego i na druga uređenja. Zato, čini se, treba toj istoj Lavovoj enciklici u ne maloj mjeri pripisati što i među zemljoradnicima i drugim ljudima srednjeg staleža danomice toliko bujaju i rastu takva vrlo korisna udruženja i druge takve ustanove u kojima se s ekonomskim napretkom sretno spaja duhovna kultura.

c) Udruženja poslodavaca

38. Ne može se isto ustvrditi o udruženjima među poslodavcima i industrijalcima koja je isti naš Prethodnik živo želio. Ona su na žalost dosta malobrojna, no to se ne smije pripisati jedino ljudskoj volji nego mnogo većim teškoćama koje smetaju ovakvim udruženjima. Te mi dobro poznajemo i pravilno prosuđujemo. Ali ima razloga za pouzdanu nadu da će i tih

²⁰ Ondje, br. 43.

smetnji za kratko vrijeme nestati i mi već sada, radujući se od svega srca, pozdravljamo neke ne bezuspješne pokušaje u tom smjeru, kojih obilni plodovi obećavaju bogatu žetvu u budućnosti.²²

4. Enciklika *Rerum novarum* je »Magna Charta« društvenog poretka

39. Sve te blagodati Lavove enciklike, časna braćo i ljubljani sinovi, što smo ih više spomenuli negoli opisali, tolike su i tako velike da jasno pokazuju kako taj besmrtni dokument nikako ne iznosi veoma lijep ideal ljudskog društva, ali sanjarski i predalek od pravih gospodarskih zahtjeva našeg vremena, prema tome nesuvremen. Naprotiv, one očituju da je naš Prethodnik crpao iz Evanđelja, dakle iz vrela vazda živog i životnog, načela koji su u stanju da onu pogubnu unutarnju borbu, što razdire ljudsku obitelj, bar veoma ublaže, ako sasvim ne uspiju stišati. Da je jedan dio tog dobrog sjemena, tako obilno posijanog prije četrdeset godina, pao na dobru zemlju, svjedoče bujni plodovi što su ih, po milosti Božjoj, sebi na spasenje sabrali Kristova Crkva i cio ljudski rod. Bez ikakva pretjerivanja može se reći da je Lavova enciklika tijekom vremena malo-pomalo postala *Magna Charta* na kojoj treba počivati čitava kršćanska djelatnost na socijalnom području kao na svom temelju. A koji to okružno pismo Velikog Svećenika i spomen na nj omalovažavaju, oni ili psuju ono što ne poznaju ili od onoga što jedva poznaju ništa ne razumiju, ili, napokon, ako razumiju, zaslužuju svečani ukor zbog nepravde i nezahvalnosti.

40. Međutim, tijekom su vremena nastale neke sumnje o tome kako treba valjano tumačiti poneke dijelove Lavove enciklike ili o tomu koje zaključke treba iz njih izvući. Te su sumnje među samim katolicima prouzročile mnoge, ne uvijek mirne rasprave. S druge strane, nove potrebe našeg doba i promijenjene prilike zahtijevaju da se pomnije provodi Leonov nauk, odnosno da mu se nešto doda. Zato, vrlo rado prihvaćamo ovu zgodu da, koliko je u našoj moći, udovoljimo sumnjama i zahtjevima modernog vremena, jer to od nas zahtjeva naša apostolska služba po kojoj smo svima dužnici.²³

²¹ PIO X., Enciklika *Singulari quadam*, dne 24. rujna 1912.

²² Usp. Pismo Svete Kongregacije Koncila lilskom biskupu, dne. 5. lipnja 1929.

²³ Usp. Rim 1, 14.

DRUGI DIO

II. NAUK CRKVE O DRUŠTVENIM I EKONOMSKIM PITANJIMA

41. Ali prije nego što pristupimo tom tumačenju, treba najprije ustanoviti ono što je već Lav XIII. izuzetnom jasnoćom ustvrdio, naime, da imamo pravo i dužnost suditi vrhovnim autoritetom o društvenim i ekonomskim pitanjima.²⁴ Sigurno, Crkvi nije dana zadaća da ljude vodi samo k prolaznoj i nepostojanoj nego k vječnoj sreći. Štoviše, »Crkva smatra da je nedolično da se ona bez opravdana razloga upleće u ovozemne poslove«. ²⁵ Ali, nipošto se ne može odreći službe koju joj je Bog povjerio, da svojim autoritetom posreduje, ne u čisto tehničkim stvarima za koje niti ima prikladna sredstva niti nadležnost, u svemu onome što se tiče moralnog zakona. Doista, u tom pitanju, polog istine što nam je povjeren od Boga i preteška dužnost nametnuta nam da širimo i tumačimo cijeli moralni zakon i da zahtijevamo, u zgodno i nezgodno vrijeme, njegovo održavanje, podvrgavaju i pridržavaju našem vrhovnom sudu i socijalni i ekonomski red.

42. No premda ekonomija i ćudoređe imaju svaka svoje područje, pogrešno bi bilo govoriti da su ekonomski i ćudoredni red jedan od drugoga tako odijeljeni i međusobno tuđi da onaj ne bi bio nikako ovisan o ovome. Istina je, dakako, da takozvani ekonomski zakoni, izvirući iz same prirode stvari i naravi ljudskog tijela i duha, određuju koje ciljeve na polju gospodarstva ljudsko djelovanje ne može, a koje može dosegnuti i pomoću kojih sredstava. Ali sam razum jasno pokazuje iz prirode stvari te iz pojedinačne i društvene čovjekove naravi kakav je cilj Bog Stvoritelj propisao sveukupnoj gospodarskoj djelatnosti.

43. A moralni zakon je jedan i on nam nalaže kako ćemo u cijeloj našoj djelatnosti postići svoj vrhovni i konačni cilj, kako da na pojedinim područjima djelatnosti idemo pravim putem k onim ciljevima, što ih je odredila priroda ili, još bolje, Bog tvorac prirode i kako da skladno podvrgnemo te pojedinačne ciljeve vrhovnom cilju. Ako se budemo vjerno pokoravali tom zakonu, posebni će se ciljevi, bilo pojedinačni ili društveni, na ekonomskom području zgodno uklopiti u opći red ciljeva, i mi ćemo se po njima uspinjati kao po kakvim stepenicama i dosegnuti konačni cilj svih stvari, tj. Boga, koji je i sebi i nama najviše i neiscrpivo dobro.

²⁴ Usp. *Rerum novarum*, br. 13.

1. O vlasništvu ili o pravu vlasništva

44. A sada, da dođemo do pojedinačnih pitanja, započet ćemo od vlasništva ili od prava vlasništva. Poznato vam je, časna braćo i ljubljani sinovi, da je Lav XIII., naš Prethodnik blage uspomene, odlučno stao na obranu prava vlasništva protiv suvremenih krivih naučavanja socijalista, i dokazivao da će ukinuće privatnog vlasništva biti na propast, a ne na korist radničkog staleža. Ali ipak ima ljudi koji nadasve nepravedno kleveću Velikog Svećenika i samu Crkvu, kao da pristaje uz bogataše protiv siromašnih radnika. Kako, osim toga, i među katolicima postoje neke razlike u shvaćanju prave i izvorne Lavove misli, odlučili smo da tu misao, to jest katolički nauk o toj stvari, ponajprije obranimo od kleveta, a onda zaštitimo od kriva tumačenja.

a) Pojedinačno i društveno značenje vlasništva

45. Prije svega treba znati i uvjeriti se da nije ni Lav ni ikoji od onih teologa koji su učili pod vodstvom i ravnanjem Crkve, nikada nijekao ili posumnjao u dvostruko značenje vlasništva: pojedinačno (individualno) i društveno, ukoliko se ono odnosi ili na pojedince ili na opće dobro. Naprotiv, oni su uvijek jednoglasno tvrdili da je narav ili sam Stvoritelj ljudima dao pravo privatnog vlasništva da bi se ili pojedinci mogli brinuti za se i za svoju obitelj ili da bi ta dobra, koja je Stvoritelj odredio za cijelu ljudsku obitelj, zbilja poslužila tom cilju. A ništa se od toga ne može postići nikako drugačije, nego ako se poštuje stalan i određen red.

46. Zato se treba brižno čuvati dviju opasnosti na koje bismo mogli naletjeti. Kao što naime oni koji niječu ili umanjuju društveno ili javno značenje prava vlasništva srljaju u tako zvani »individualizam«, ili mu se bar približavaju, tako i oni koji zabacuju ili slabe privatno i pojedinačno značenje istoga prava nužno tonu u »kolektivizam« ili bar skreću prema njegovu naučavanju. Tko to nema pred očima, taj će se strmom stazom skotrljati u provalije moralnog, juridičkog i socijalnog modernizma, na što smo upozorili u prvoj enciklici na početku našeg Pontifikata.²⁶ To neka naročito znaju oni koji u svojoj težnji za prevratom ne zaziru Crkvu optuživati pogrđnim klevetama, da je ona dopustila da se u naučavanje teologa uvuče pogansko poimanje vlasništva i da to treba svakako zamijeniti drugim koje oni, pokazujući neobično neznanje, nazivaju kršćanskim.

b) Koje su obveze vlasništva

47. Da raspravama koje se počеше voditi o vlasništvu i o dužnostima s njim povezanim

²⁵ Enciklika *Ubi arcano*, dne 23. prosinca 1922.

postavimo pouzdane granice, prije svega ostaje temelj što ga je postavio Lav XIII., da se, naime pravo vlasništva razlikuje od njegove upotrebe.²⁷ Naime, ona pravednost koja se zove »uzajamna« (iustitia commutativa) traži da se vjerno poštuje razdioba posjeda i ujedno zabranjuje prestatati granice svojeg vlasništva te tako upadati u tuđe pravo. No ne spada na područje te pravednosti da se gospodari nečim svojim samo pošteno služe, nego to spada na područje drugih kreposti, kojih se vršenje »ne može zahtijevati sudskim putem«.²⁸ Zato neki neispravno zahtijevaju da se vlasništvo i pošteno korištenje njime svedu u iste granice; a još je manje istinito reći da se pravo vlasništva umanjuje ili gubi samim lošim korištenjem ili nekorištenjem.

48. Prema tome, zdravo je i svake hvale dostojno nastojanje onih koji se trude da, ne dirajući u slogu duha i cjelovitost nauka kakva je uvijek naučavala Crkva, odrede bitnu narav i granice tih obaveza koje je nevolja društvenog života nametnula i vršenju vlasništva. No jednako je krivo i pogrešno, kad neki nastoje individualno značenje vlasništva tako umanjiti da ga zapravo dokidaju.

c) Nadležnost države nad vlasništvom

49. Da se ljudi uistinu u toj stvari moraju obazirati ne samo na svoju vlastitu korist nego i na opće dobro, slijedi, kako rekosmo, iz dvostrukog značenja vlasništva: individualnog i socijalnog. Dužnost je onih koji su na čelu države da te obveze pojedinačno utvrde gdje god se pokaže potreba i gdje naravni zakon ništa ne kaže. Prema tome, državna vlast može, imajući uvijek pred očima naravni i božanski zakon, točnije određivati što je posjednicima dopušteno pri korištenju vlastitim dobrima, pri čemu treba paziti na prave zahtjeve općeg dobra. Štoviše, Lav XIII. je mudro naučavao, »da je Bog ljudskoj vještini i uredbama naroda prepustio da odrede privatno vlasništvo pojedinca«.²⁹ Pa i mi smo sami jednom izjavili da ni vlasništvo, kao ni druge ustanove društvenog života, nije sasvim nepromjenljivo, kako nam to svjedoči povijest. Izjavili smo to ovim riječima: »Kako je razne oblike imalo vlasništvo od onoga prvotnog, što se nalazi u primitivnih i priprostih plemena, a može se vidjeti ponegdje još i danas, pa do oblika vlasništva u patrijarhalno doba, te odonda sve do raznih tiranskih oblika (služimo se tom riječju u njenom klasičnom značenju), zatim, preko feudalnih i monarhijskih i drugih raznih oblika novijega vremena«.³⁰ Ipak je jasno da državi nije

²⁶ Ondje.

²⁷ Usp. *Rerum novarum*, br. 19.

²⁸ Ondje, br. 19.

²⁹ Ondje, br. 7.

³⁰ Nagovor vijeću Katoličke Akcije Italije, dne 16. svibnja 1926.

slobodno tu ulogu obavljati po miloj volji. Naime uvijek treba ostati netaknuto i nepovrijeđeno naravno pravo i privatnog posjeda i oporučnog prijenosa imovine, jer tih dvaju prava država ne može oteti, »budući da je čovjek stariji od države«,³¹ a i »obitelj je i logički i stvarno mnogo starija od građanskog društva«. ³² Zato je već taj premudri Velesvećenik izjavio da nije dopušteno državi uništavati privatnu imovinu pretjeranim porezima i daćama. »Budući da pravo privatnog vlasništva ne dolazi od ljudskog nego od naravnog zakona, javna vlast ga ne može dokinuti, nego samo ublažiti i uskladiti njegovu upotrebu s općim dobrom«. ³³ A kada država usklađuje vlasništvo s potrebama općeg dobra, ne čini ona neprijateljski nego prijateljski čin prema vlasnicima. Naime, na taj način ona se snažno šire da iz privatnog posjedovanja imovine koje je mudri Stvoritelj prirode odredio za uzdržavanje ljudskog života, ne nastanu nesnosne poteškoće ili čak prava pogibelj: ona time privatno posjedovanje ne dokida nego štiti, a privatno vlasništvo ne slabi nego jača.

d) Obveze s obzirom na slobodne dohotke

50. Slobodni dohoci nisu nipošto prepušteni čovjekovoj samovolji. Ovdje se misli na one dohotke koji mu nisu potrebni za dolično i časno životno uzdržavanje. Naprotiv, Sveto pismo i sveti Oci sasvim otvorenim riječima neprestano upozoravaju da su bogataši najstrože obvezani na milostinju, dobročinstvo i darežljivost.

51. A sjajno djelo i izvanredno skladno s potrebama današnjeg vremena čine oni koji velik dio dohotka troše da povećaju i olakšaju priliku zarade i rada, samo ako se taj rad kreće oko neosporno korisnih dobara. Da je to djelo kreposti darežljivosti izvrsno i vrlo prikladno potrebama današnjeg vremena, zaključujemo izvodima iz načela Anđeoskog Učitelja. ³⁴

e) Načini stjecanja vlasništva

52. Da se vlasništvo može izvorno steći i zaposjednućem stvari koja nije ničija, i radom ili preradom, jasno nam svjedoči i predaja svih vremena i nauk našeg Prethodnika Lava. Doista, nikome se ne nanosi nikakva nepravda, makar koliko neki govorili da nije tako, kad se prisvaja stvar koja je stavljena svima na raspolaganje ili nije ničija. A ovdje se misli onaj rad što ga čovjek u svoje ime vrši i pomoću kojega se nekoj stvari dodaje novi oblik ili kakvo povećanje vrijednosti. Jedino taj rad daje te plodove onome koji radi.

³¹ Enciklika *Rerum novarum*, br. 6

³² Ondje, br. 10.

³³ Ondje, br. 35.

2. Kapital i rad

53. Sasvim drugačija je narav rada koji se drugom unajmljuje i obavlja na tuđem kapitalu. Tome izvrsno pristaje ono što je, kako veli Lav XIII., nešto »najistinitije«, da naime »države samo trudom radnika postaju bogate«. ³⁵ Zar ne vidimo svojim očima da ona golema dobra koja sačinjavaju bogatstvo ljudi ističu i izviru iz ruku radnika? One ili same rade ili se služe oruđem i strojevima te tako divno povećavaju svoju uspješnost. Štoviše, svatko dobro zna da nikad nijedan narod nije iz nestašice i siromaštva postigao bolje i veće bogatstvo, osim silnim radom svih svojih članova, i onih koji zapovijedaju i onih koji zapovijedi izvršavaju. Ali ne manje je jasno i to da bi svi ti golemi naponi bili uzaludni i beskorisni, da se štoviše, ne bi bili mogli ni započeti, da nije Bog Stvoritelj svijeta, u svojoj dobroti najprije dao bogatstvo i prirodni kapital, tj. pomoć i snagu prirode. Jer, što zapravo znači raditi negoli primijeniti i služiti se silama tijela i duha na njima i po njima samima? Naime naravni zakon, to jest volja Božja po njemu proglašena, zapovijeda da se poštuje pravi red u ljudskom obrađivanju prirodnog bogatstva, a taj se red sastoji u tome da svaka stvar ima svoga gospodara.

a) Jedno bez drugoga ne vrijedi

54. Zato je potrebno, osim ako tko radi sam na svojoj stvari, da se udruže i rad jednoga i kapital drugoga: nijedno bez drugoga ništa ne vrijedi. To je imao pred očima Lav XIII. pišući: »Ne može kapital opstojati bez rada ni rad bez kapitala«. ³⁶ Zbog toga je sasvim krivo pripisivati bilo samom kapitalu bilo samom radu ono što je stečeno njihovim združenim učinkom i sasvim je nepravedno da jedan ili drugi od njih niječe djelotvornost drugoga i sav proizvod prisvoji sebi.

b) Nepravedni zahtjevi kapitala

55. Dugo je zaista »kapital« mogao sve grabiti na svoju stranu. Što god je proizvedeno, koji god su dobivani plodovi, kapital ih je prisvajao sebi, a radniku je ostavio jedva toliko koliko mu je trebalo da okrijepi i prikupi snage. Govorahu da po nekom neizbježnom naravnom zakonu sav zgrnuti kapital pripada bogatima i da su po istom zakonu radnici osuđeni da budu vječni siromasi ili prisiljeni na veoma bijedan i jadan život. Istina je, doduše, da se s tim naukom liberalaca, koji su po Manchesteru dobili ime, praksa nije ni uvijek ni svugdje podudarala; ali se ipak ne može poreći da su ekonomsko-socijalne ustanove ustrajno

³⁴ Usp. SV. TOMA, *Summa Theologica*, II-II, q. 134.

³⁵ Enciklika *Rerum novarum*, br. 27.

³⁶ Ondje, br. 15.

pokušavale ići u tom pravcu. Svakako, nitko se neće čuditi ako su takva kriva mišljenja i takvi opaki zahtjevi žestoko napadani, i ne samo od onih kojima su takva načela otimala prirodno pravo da svoj položaj poboljšaju.

c) Nepravedni zahtjevi rada

56. Zato su k izazvanim radnicima pristupili takozvani “intelektualci” i izmišljenom zakonu suprotstavili novi, isto tako izmišljeni moralni princip: što god se proizvodi ili dobiva, to sve, po samom pravu pripada radnicima, oduzevši jedino troškove i obnovu kapitala. Ta zabluda je mnogo blistavija od zablude nekih socijalista koji su ustvrdili da sve što služi proizvodnji novih dobara treba prenijeti na državu ili, kako oni kažu, »socijalizirati«, no ona je zato opasnija i sposobnija prevariti neoprezne. Ona je slatki otrov što ga progutaše mnogi koje otvoreni socijalizam nije mogao prevariti.

d) Načelo pravedne podjele

57. Bez dvojbe, trebalo je jedne i druge, da im ne bi ta tužna mišljenja zatvorila pristup k pravdi i miru, upozoriti mudrim riječima našega Prethodnika: »Makar da je zemlja i razdijeljena među pojedince, ona ipak ne prestaje služiti općem dobru«. ³⁷ To isto smo i mi nedavno učili, kad smo izjavili da je sama narav uredila podjelu dobara na privatne vlasnike, kako bi stvorene stvari mogle ljudima donositi takav probitak po nekom sigurnom i stalnom redu. To trebamo uvijek imati pred očima, ako ne želimo zalutati od prave staze istine.

58. Ali nije svaka podjela imovine i bogatstva među ljudima prikladna da se njome postigne od Boga postavljeni cilj ili sasvim ili bar dovoljno savršeno. Zbog toga treba bogatstvo koje se u ekonomsko-socijalnom razvoju neprestano povećava tako podijeliti među pojedine osobe i ljudske staleže da ostane netaknut onaj od Lava XIII. postavljeni opći probitak svih, drugim riječima, tako da se opće dobro države sačuva neoštećenim. Taj će zakon društvene pravednosti spriječiti da jedna klasa drugu ne isključi iz udioništva u dobicima. Dakle, taj zakon jednako krši klasa bogataša kad, bezbrižna zbog svoje velike imovine, smatra da je samo onaj poredak pravedan u kojem njoj pripada sve, a radniku ništa. Jednako ga krši i klasa radnika, kad silno razjarena zbog povrijeđene pravednosti i previše sklona da makar kako učvrstiti svoje pravo, kojega je sebi svjesna, više da je sve njezino, jer je njezinim rukama proizvedeno, i kad zato napada i nastoji dokinuti vlasništvo i dohotke, odnosno dobitke, koji nisu stečeni radom, bili oni koje mu drago vrste i služili makar kojoj

³⁷ Ondje, br. 7.

svrsi u ljudskom društvu, i kad sve to čini jedino zato što su ti dobici i dohoci takvi. Ne smijemo mimoići da se u toj stvari neki nezgodno i nepravedno pozivaju na riječi Apostolove: »Tko neće raditi, neka i ne jede«. ³⁸ Ovdje naime Apostol misli na one koji bježe od posla, premda mogu i moraju raditi i opominje da se valja marljivo služiti vremenom i upotrebljavati tjelesne i duševne sile te čuvati se, da ne bude drugima na teret, ako se možemo sami za se brinuti. Ali Apostol nipošto ne uči da je rad jedini naslov za primanje životnih sredstava ili dohotka. ³⁹

59. Svakom, dakle, treba dati njegov dio dobara, tj. treba se truditi da se stvorena dobra razdijele u skladu s propisima općega dobra, odnosno društvene pravednosti. To više, kad svatko razuman zna kako su zatrovani današnji odnosi zbog goleme razlike između nekolicine silno bogatih ljudi i bezbroj siromaha.

3. Pridizanje radnika

60. Svrha koju je naš Prethodnik proglasio da je nužno valja postići bila je: *pridizanje proletarijata*. To treba snažnim glasom istaknuti i s više upornosti ponoviti, zato što je taj spasonosni nalog Velikog Svećenika nerijetko bačen u zaborav. Razlog je tome ili zato što ga kadšto hotimice zastirahu velom šutnje ili smatrahu da ga je nemoguće izvršiti, a on se ipak može i mora ostvariti. On nije ni za ovo naše doba izgubio svoga značenja ni svoje mudrosti zato što se umanjio onaj »pauperizam« što ga je u svoj njegovoj grozoti gledao Lav XIII. Nema sumnje, položaj se radnika poboljšao i postao pravedniji, naročito u naprednijim i većim državama, u kojima se više ne mogu svi radnici bez razlike smatrati bijednim stvorovima slomljenim nestašicom i siromaštvom. Ali je broj siromašnih radnika silno porastao, otkad je mehanički industrijski rad strelovitom brzinom osvojio i zaposjeo bezbrojne krajeve i u takozvanom novom svijetu i u zemljama Dalekog istoka, od starine naprednima. Njihovi jecaji viču sa zemlje k Bogu. K njima pristupa velika vojska poljoprivrednih nadničara bačena na dno života i zauvijek lišena nade da će ikad steći »makar i mrvu zemlje« ⁴⁰ i zato zauvijek podložna proleterskom stanju, ako se ne primijene prikladni i djelotvorni lijekovi.

61. Kako je god sveta istina da se mora oštro razlikovati proletersko stanje od pauperizma, ipak ono silno mnoštvo proletera, na jednoj strani, i silna bogatstva nekih prevelikih

³⁸ 2 Sol 3, 10.

³⁹ Usp. 2 Sol 8-10.

⁴⁰ Enciklika *Rerum novarum*, br. 35.

imućnika, na drugoj strani, rječito i nepobitno pokazuju da bogatstvo stečeno u tolikom izobilju u ovo naše vrijeme što ga zovu vijek »industrijalizma« nije pravedno podijeljeno i ravnopravno razdijeljeno među raznim klasama.

62. Treba dakle svu snagu i sve sile napregnuti da se bar ubuduće obilje stečenog kapitala u istim razmjerima ne gomila kod bogatih i da se u dostatnoj mjeri razdijeli onima koji daju radnu snagu. Dakako, ne radi toga da se ovi u radu uspore - jer čovjek je rođen za rad kao što ptica za let - nego da štedljivošću povećaju imovinu i da s ovako povećanom mudro upravljaju i da tako lakše i sigurnije izdrže teret obitelji te, iziživši iz nestalna životarenja na koje je prisiljen proletarijat, ne samo da mognu prevladati životne poteškoće, nego i da steknu uvjerenje da je već donekle osiguran život onima koje će ostaviti nakon svoje smrti.

63. Sve ono što je naš Prethodnik ne samo natuknuo nego i jasno i otvoreno razglasio, hoćemo i mi ovim našim pismom još bolje naglasiti. A ako ne bude muževna i bezodvlačna nastojanja da se to i ostvari, neka se nitko ne nada da će se javni red i mir i poredak ljudskog društva moći uspješno obraniti od snaga prevrata.

4. Pravedna plaća

64. A ostvarit se neće moći, osim ako se radom i štednjom radnici ne podignu do neke skromne imovine, kao što smo, idući tragom našeg Prethodnika, već spomenuli. Međutim, odakle će čovjek koji nema ništa drugo nego rad čim bi sebi mogao ,pribaviti sredstva za život i druge životne potrebe moći štedljivo živjeti sebi nešto priskrbiti ako ne iz nagrade za svoj rad? To dakle pitanje o plaći, što ga je Lav XIII. nazvao »vrlo važnim«,⁴¹ započinjemo, tumačeći i objašnjavajući njegov nauk, kako bude potrebno.

A) Rad za plaću nije po sebi nepravedan

65. Prije svega oni koji proglašavaju ugovor o primanju i davanju rada u najam po svom pojmu nepravednim i zbog toga da ga treba zamijeniti društvenim ugovorom, govore ludo i opako kleveću našega Prethodnika, čija enciklika rad za plaću ne samo prihvaća, nego se i opširno trudi da mu postavi pravedne propise.

66. Ipak mislimo da će u današnjim društvenim prilikama biti razboritije ako se taj ugovor o radu, ukoliko to bude moguće, donekle ublaži društvenim ugovorom, kao što se na razne načine već počelo činiti na veliku korist radnika vlasnika. Na taj način radništvo i činovnici postaju drugovi u vlasništvu ili u njegovu upravljanju ili imaju dijela u raspodjeli dobitaka.

⁴¹ Ondje, br. 34.

67. Već je Lav XIII. mudro izrekao da se pravedno odmjeravanje plaće nema procjenjivati iz jednoga nego s više gledišta. Njegove su riječi: »Neka plaći odrede pravednu mjeru, a to ovisi o više okolnosti«. ⁴²

68. Ovakvim mišljenjem sasvim pobija lakomislenost onih koji kratkim putem, držeći se jednog pravila ili mjere, a još k tome vrlo udaljene od istine, misle rješavati tu previše zamršenu stvar.

69. Silno se, naime, varaju oni koji ne oklijevaju proglasiti načelo da je rad toliko vrijedan i da mora biti onoliko plaćen koliko su vrijedni plodom iz njega nastali, i zato da radnik ima pravo tražiti sve ono što je njegovim radom proizvedeno. Kako je to daleko od istine, vidi se već iz onoga što smo razložili raspravljajući o kapitalu i radu.

B) Individualni i socijalni značaj rada

70. Doista, kao što kod vlasništva, tako i kod rada, a naročito onoga koji se drugome iznajmljuje, treba osim osobnoga ili individualnog promatrati i socijalno značenje. Jer ljudsko djelovanje može proizvoditi svoje plodove samo ondje gdje doista postoji socijalno i organsko tijelo, gdje socijalni i pravni red štiti obavljanje rada, gdje razne struke koje su ovisne jedna od drugih rade u slozi i međusobno se popunjavaju, gdje se, što je još važnije, udružuju i čine neko jedinstvo um, kapital i rad. To se dakle djelovanje neće moći ni po pravdi ni po zasluži procijeniti, ako se zanemari njegova socijalna i individualna narav.

C) Treba se obazirati na troje

71. Iz tog dvostrukog značaja prirođenog čovjekovu radu slijede vrlo zamašne posljedice koje moraju ravnati i određivati plaću.

a) Uzdržavanje radnika i njegove obitelji

72. U prvom redu radniku treba davati takovu plaću koja je dovoljna za uzdržavanje njega i njegove obitelji. ⁴³ Pravedno je, dakako, da i ostali članovi obitelji, svaki prema svojim silama pridonose zajedničkom uzdržavanju svih, kao što vidimo naročito u obiteljima zemljoradnika, a i u mnogim obrtničkim i malotrgovačkim obiteljima, ali je grehota zloupotrebjavati nedoraslu djecu i slabe žene. Domaćice neka ponajviše rade kod kuće i brinu se za obavljanje kućnih poslova. A vrlo je loš nered što ga treba svim silama zatirati da majke obitelji moraju zbog niske očeve plaće raditi za plaću izvan kuće i pri tom zanemarivati svoje naročite brige i

⁴² Ondje, br. 17.

dužnosti, osobito odgajanje djece. Treba dakle svim silama nastojati da očevi dobiju toliku plaću kolika će biti dovoljna da se dolično namire zajedničke kućne potrebe. Ako se u današnjim prilikama to ne bude uvijek moglo postići, socijalna pravda traži da se što prije uvede takve promjene po kojima će svakom odraslom radniku biti određena takva plaća. Neće biti zgorega ako ovdje izrazimo zasluženu hvalu onima koji su mudro i korisno kušali otkriti način kako bi se plaća tako dovela u sklad s teretima obitelji, da bi s njihovim povećanjem i ona porasla i da bi se, štoviše, u slučaju potrebe udovoljilo i izvanrednim potrebama

b) Snaga poduzeća

73. Kod određivanja kako velika treba da bude plaća, valja se obazirati i na veličinu poduzeća i njegova poduzetnika. Nepravedno bi bilo zahtijevati pretjeranu plaću koju poduzeće ne bi moglo podnijeti bez svoje propasti i, naravno, bez štete radnika nastale iz te propasti. Ali ako poduzeće ima slabiji prihod zbog lijenosti ili nesposobnosti ili zanemarivanja tehničkog i ekonomskog napretka, onda nema govora o pravednom razlogu da se radnicima umanju plaća. No ako poduzeće ne dobiva toliko novaca koliko mu je potrebno da radnicima isplaćuje pravednu plaću, ili zato što je pritisnuto nepravедnim teretima ili zato što je prinuđeno svoje proizvode prodavati jeftinije negoli je pravedno, onda je teška krivnja onih koji ga tako pritišću, jer radnicima otimaju pravednu nagradu i sile ih da natjerani nuždom primaju manju od pravedne.

74. Neka se dakle složnim silama i naporima svi trude: radnici i njihovi poslodavci, da sve poteškoće i zapreke nadvladaju, a u tako korisnom poslu neka im razborito priteknu u pomoć državne vlasti. Ako bi poduzeće došlo u bezizlazan položaj, tada će, dakako, biti potrebno odlučiti treba li na započetom putu ustrajati, odnosno, treba li radnicima pomoći na koji drugi način. U tom važnom poslu neka među radnicima i poslodavcima vladaju uspješna kršćanska sloga i prijateljstvo.

c) Potreba općeg dobra

75. Napokon, treba visinu plaće određivati i prema ekonomskom dobru. Već smo ranije izložili koliko općem dobru pridonosi ako je radništvu i činovništvu otvorena mogućnost da jedan dio plaće, koji im je preostao nakon što namire nužne izdatke, stavljaju na stranu i tako malo-pomalo dođu do male vlastite imovine. Također ne valja smetnuti s uma drugu ništa

⁴³ Usp. Enciklika *Casti connubii*, dne 30. prosinca 1930.

manje važnu stvar i u naše vrijeme osobito potrebnu, naime: da se dade prilika onima koji hoće i mogu raditi. To je u znatnoj mjeri ovisno o veličini plaće. Ona može imati vrlo dobar utjecaj kad se kreće u pravim granicama, ali može i škoditi ako izađe iz tih granica. Tko naime ne zna da su premalene ili pretjerano visoke plaće bile uzrokom koji je radnike odbijao od rada? Ta je nevolja naročito u doba našega pontifikata veoma ojačala i posvuda zadala mnogo jada. Bacila je radnike u bijedu i kušnju, upropastila blagostanje država, te dovela u pogibao javni red, mir i poredak na cijelom svijetu. Društvenoj se, dakle, pravednosti protivi da se plaće radnika bez ikakva obzira na javno dobro radi vlastitog dobitka previše ili umanjuju ili previše povećavaju. Ista pravednost zahtjeva da se umom i voljom slože svi pa da, koliko je moguće, plaće određuju tako da što više radnika nađe zarade i koja će im biti dovoljna za dolično životno uzdržavanje.

76. Tome jednako ide u prilog pravedan omjer među plaćama, a s njim je usko povezan pravedan razmjer cijena za koje se prodaju proizvodi raznih grana, kao na primjer poljoprivredni, industrijski i drugi. Ako se to sve bude dolično uskladilo, razne će grane srasti i izrasti u jedno tijelo i jedna će drugoj, kao udovi tijela, dodavati pomoć i usavršavanje. Jer društveno-ekonomski položaj tek tada će se ustaliti i dobiti svoj konačni oblik kad svi i pojedinci dobiju svih dobara koja čovjek može postići bilo iz bogatih vrela prirode, ili iz tehničkih umijeća bilo, napokon, iz društvenog uređenja gospodarskih prilika. Tih dobara mora biti koliko je potrebno da se udovolji potrebama i poštenoj udobnosti, a zatim, da se ljudi pridignu do onoga višeg životnog standarda koji, ako se razborito postupa, ne samo da nije zapreka kreposti nego joj i u velikoj mjeri koristi.⁴⁴

5. Obnova društvenog poretka

77. Što god smo do sada izjavili o pravednoj razdiobi dobara i o pravednoj plaći, odnosi se na pojedine osobe, a samo neizvorno na društveni poredak. Baš njemu je naš Prethodnik Lav XIII. posvetio sve svoje misli i brige, želeći ga obnoviti prema načelima zdrave filozofije i usavršiti prema uzvišenim propisima evanđeoskog zakona.

78. Da se njegov pothvat sretno ustali i da se ostvari i ono što još preostaje i da se u ljudsku obitelj razliju što obilniji i radosniji plodovi, potrebne su dvije stvari: obnova institucija i popravljavanje ćudoređa.

79. Kad spominjemo obnovu institucija, lebdi nam u prvom redu pred očima država, ne zato što od njezine pomoći treba očekivati sav spas, nego zato što je zbog pogrešnog »in-

⁴⁴ Usp. SV. TOMA, *De regimine principum*, I, 15. Enciklika *Rerum novarum* br. 27.

dividualizma«, o kome smo govorili, stanje dotle došlo da je onaj bogati život, koji se nekad skladno odvijao kroz raznovrsna udruženja, smanjen i gotovo uništen. Ostali su samo pojedinci i država, i to ne na malu štetu same države koja je izgubila oblik društvenog upravljanja i prihvatila sve terete koje su nekad snosila ona uništena udruženja. To je razlog da je država beskrajnim poslovima i dužnostima zatrpana i gotovo zgnječena.

80. Premda je, naime, istina, što i povijest bjelodano dokazuje, da zbog promijenjenih prilika mnoge poslove koje su prije vršila i mala, danas mogu obavljati samo velika udruženja. Ostaje ipak u socijalnoj filozofiji čvrsto i nepobitno ono načelo koje se ne može ni ukloniti ni promijeniti: kao što ne valja pojedincima oduzimati i predavati državi one poslove koje oni mogu obavljati na vlastitu odgovornost i vlastitom marljivošću, tako je nepravedno i vrlo škodljivo i za javni poredak opasno davati većemu i višem društvu one poslove koje mogu izvršavati manje i niže zajednice. Svaka naime društvena ustanova mora po svom pojmu i značenju pomagati udovima društvenog tijela, a ne smije ih nikada ni uništiti ni sasvim prisvojiti.

81. Potrebno je dakle da vrhovna državna vlast nižim ustanovama prepušta manje važne poslove i brige, koje bi joj inače oduzimale mnogo vremena. Na taj će način slobodnije i uspješnije vršiti ono što je jedino njezin posao, jer jedino ona to može izvršiti. A taj će njezin posao biti, kako već kada budu slučaj i potreba donosili: nadzirati, bdjeti, bodriti, obuzdavati. Stoga neka državni vladari budu duboko uvjereni u ovo: što bude savršeniji hijerarhijski red među raznim udruženjima, u skladu s načelom »pripomoćne službe« (supsidijarnosti), to će uspješniji biti autoritet društvene vlasti, i to će sretniji i radosniji biti položaj države.

b) Složni rad strukovnih udruženja (korporacija)

82. Država i svaki pravi građanin trebaju u prvom redu ići za tim i trsiti se oko toga kako bi se odstranio razdor među suprotnim "klasama", a potaknuo i podigao složan rad svih strukovnih udruženja.

83. Društvena se dakle politika treba posvetiti obnovi strukovnih udruženja (korporacija). Položaj je ljudskog društva zaista još nasilan i zbog toga nestalan i labav. Ono se naime osniva na »klasama« raznih težnji, koje su po tom oprečne i sklone neprijateljstvu i trvenjima.

84. Premda naime rad, kao što očito dokazuje naš Prethodnik u svojoj enciklici,⁴⁵ nije prosta roba, nego u njem treba raspoznavati ljudsko dostojanstvo radnika i zbog toga ne može se kupovati i prodavati kao kakva god roba, ipak u današnjim prilikama davanje i primanje

rada u najam rastavlja ljude na takozvanom »tržištu rada« u dva dijela ili u dva protivnička tabora. Ti dijelovi svojim cjenjkanjem pretvaraju tržište rada u neko bojno polje, gdje se obje vojske žestoko bore jedna protiv druge. Nema čovjeka koji ne bi uviđao da se to veliko zlo, koje cijelo ljudsko društvo vuče u propast, mora što prije izliječiti. Ali potpuno ozdravljenje tek će tada nastupiti kad se ukloni ona suprotnost i na njezino mjesto postave dobro uređeni udovi društvenog tijela: naime strukovna udruženja (korporacije), u koja se ljudi svrstavaju ne prema ulozi što je tko ima na tržištu rada, nego prema raznim društvenim zadaćama koje pojedinci obavljaju. Po naravi je naime stvari da se pojedinci iste strukture ili istog zanimanja - bilo ekonomskog ili nekog drugog - kao i oni koje veže susjedstvo mjesta, udružuju u neke zborove ili korporacije, tako da mnogi ta udruženja, jer se služe svojim vlastitim pravom, smatraju, ako ne baš bitnim, a ono bar naravnim i spontanom elementom građanskog društva.

85. A budući da je red, kao što izvrsno tvrdi sv. Toma,⁴⁶ jedinstvo koje nastaje iz zgodna rasporeda mnogih stvari, pravi i nepatvoreni društveni poredak zahtijeva da se razni dijelovi društva spajaju u jedinstvo nekom čvrstom vezom. A ta jaka veza nalazi se i u samoj proizvodnji dobara ili vršenju dužnosti na kojoj zajedničkim naporom surađuju radnici i poslodavci iste »korporacije«, i u općem dobru za kojim moraju prijateljski i složno težiti sve »korporacije«, svaka prema svojoj ulozi. To će jedinstvo biti to složnije i uspješnije što pojedini ljudi i »korporacije« budu vjernije vršili svoje zanimanje i trudili se da u njemu budu što vrsniji.

86. Iz toga se lako zaključuje da u tim korporacijama prvo i kudikamo najvažnije mjesto zauzimaju zajedničke brige čitavog staleža. Zatim među njima naročito treba brižno njegovati suradnju cijele korporacije na opće dobro, tj. na dobro države. U poslovima u kojima su u pitanju posebni probici bilo vlasnika bilo radnika i koji poradi toga zahtijevaju naročitu brigu i pažnju, ako bude potrebno, odluku trebaju donijeti odijeljeno jedni od drugih.

87. Jedva je potrebno spomenuti da ono što je Lav XIII. naučavao o obliku političke vlasti, jednako vrijedi, dakako razmjerno, i o strukovnim udruženjima odnosno o korporacijama: naime da ljudi imaju slobodne ruke izabrati sebi onaj oblik koji im se više sviđa, samo ako vode računa o zahtjevima pravednosti i općeg dobra.⁴⁷

88. Osim toga, kao što stanovnici nekoga grada običavaju osnivati udruženja s najrazličitijim ciljevima kojima mogu davati imena i inače ih uređivati potpuno po svojoj volji, tako će i oni koji se bave istom strukturom jedni s drugima osnivati slobodna udruženja

⁴⁵ Ondje, br. 16.

⁴⁶ Usp. SV. TOMA, *Contra Gent.*, III, 71; usp. *Summa Theol.*, 1, q. 65, a. 2. i. c.

⁴⁷ Usp. Enciklika *Immortale Dei*, od 1. studenoga 1885.

i određivati im ciljeve koji su u nekoj vezi s njihovom strukturom. Budući da naš Prethodnik slavne uspomene jasno i razgovijetno raspravlja o tim udruženjima, zadovoljit ćemo se da istaknemo samo ovo: čovjeku je na volju prepušteno ne samo da osniva udruženja koja su privatnopravne naravi i reda, nego da može »slobodno izabrati ono udruženje i one zakone za koje se drži da najbolje dovode do cilja«⁴⁸. Jednaku slobodu treba priznati i u osnivanju udruženja koja prelaze granicu pojedinih struka. A ona slobodna udruženja koja već uspješno rade i uživaju u svojim zdravim plodovima, neka u skladu s kršćanskim društvenim naukom stvore odluku utirati putove savršnijim udruženjima ili »korporacijama« što ih malo prije spomenusmo, i neka tu odluku hrabro ostvare.

c) Gospodarsko načelo što ga treba obnoviti

89. Treba se, osim toga, i za drugo nešto brinuti što je s prethodnim tijesno povezano. Kao što se jedinstvo ljudskog roda ne može osnivati na opreci »klasa«, tako niti se valjano uređenje ekonomskih odnosa može prepustiti slobodnoj konkurenciji snaga. Iz te naime glave, kao iz kakva zamućenog vrela, proistekloše sve zablude »individualističke« ekonomije. Taj nauk, bilo iz zaboravi ili iz neznanja, ruši socijalno i moralno značenje gospodarskih odnosa i drži da ih treba i uređivati (sasvim neovisno) od javne vlasti, zato jer imaju svoje mjerodavno načelo u trgovini i u slobodnoj konkurenciji, prema kojem bi se ravnalo mnogo savršnije nego prema ikojem stvorenom razumu. No premda je katkada konkurencija pravedna i vrlo korisna, ipak ona ne može posve upravljati gospodarskim odnosima. To je u punoj mjeri dokazano iskustvom kad su se teorije naopakog individualističkog duha stale provoditi u djelo. Stoga je neizbježno potrebno podvrgnuti gospodarske odnose istinskom i uspješnom načelu. Njegovu ulogu još mnogo manje može vršiti ekonomska prevlast koja je odnedavno stupila na mjesto slobodne konkurencije; ona je naime neka slijepa sila i nasilna moć, a da ljudima postane korisna, treba je snažno obuzdavati i oprezno njome upravljati. No obuzdavati se ne može sama od sebe. Treba dakle pronaći višu i plemenitiju silu koja će strogo i pošteno vladati nad ovom prevlašću, a to je pravednost i ljubav. Zato je nužno da se na društvenoj pravednosti nadahnjuju nacionalne institucije, štoviše, i sav društveni život; a još je potrebnije da ta pravednost doista bude djelotvorna, odnosno da stvara pravni i socijalni red kojim će se nadahnjivati cijelo gospodarstvo. A društvena ljubav mora biti kao neka duša tog reda što ga javna vlast mora braniti i čuvati svim silama. To lakše će to moći izvršiti što

⁴⁸ Usp. Enciklika *Rerum novarum*, br. 42.

bude sa sebe zbacila one terete koji na nju ne spadaju, kao što smo ranije izjavili.

90. Štoviše, vrlo je prikladno da razni narodi složnim silama i naporima nastoje razboritim ugovorima i ustanovama unaprijediti sretnu suradnju država, budući da su u ekonomskom pogledu narodi većinom jedni o drugima ovisni i upućeni na međusobnu pomoć.

91. Ako se dakle, kako rekosmo, učvrste udovi društvenog tijela i ako se uspostavi mjerodavno načelo ekonomsko-društvenih odnosa, moći će se i o tom tijelu na neki način reći što Apostol veli o otajstvenom Kristovom tijelu: »Čitavo Tijelo, usklađeno i povezano svakovrsnim zglobovima zbrinjavanja po djelotvornosti primjerenoj svakom pojedinom dijelu, promiče svoj rast na saziđivanju u ljubavi«. ⁴⁹

92. Nedavno je, kao što svi znaju, dan poticaj za osnivanje posebnih sindikata i korporacija o kojima treba da ovdje, koliko zahtijeva sadržaj ovog pisma, ukratko progovorimo i dodamo neke prikladne primjedbe.

93. Sama građanska vlast daje sindikatu svojstvo pravne osobe tako da on dobiva ujedno i neku povlasticu monopola. On jedini, kad je tako odobren, može zastupati prava radnika ili poslodavca (već prema tome o kojoj se vrsti sindikata radi), on jedini može ugovarati o davanju i primanju rada u najam i potvrđivati takozvane radne ugovore. Svakome je slobodno da se upiše u sindikat ili da se ne upiše i samo u tim se granicama može ovakav sindikat zvati slobodnim. Svi koji se upišu moraju bezuvjetno davati sindikalne doprinose i posebne članarine, bili oni koje mu drago struke ili zanimanja, bilo da su radnici ili poslodavci, kao što i svi imaju obveze prema kolektivnim ugovorima koje je sklopio sindikat. Istina je ipak i to da je službeno izjavljeno da taj juridički sindikat ne ometa da postoje i druga udruženja članova istog zanimanja koja ipak nisu zakonom priznata.

94. Korporacije su sastavljene od predstavnika obaju sindikata (naime radničkog i poslodavačkog) iste struke ih zanimanja i njima, kao pravim i vlastitim oruđima i institucijama države, upravljaju sami sindikati i koordiniraju u pitanjima od zajedničkog interesa.

95. Obustave rada su zabranjene. Ako stranke ne mogu otkloniti nesporazume, posreduje vlast.

96. Svatko će, makar i površno pogledao stvar, lako uvidjeti kakve su prednosti te institucije koju smo površno opisali; miroljubiva suradnja klasa, suzbijanje socijalističkih udruženja i njihovih rovačenja, posebna vlast koja vrši ulogu moderatora. Ipak ne želimo u tako važnoj stvari išta previdjeti nego, naprotiv, idemo za tim da sve spojimo u skladnu

cjelinu bilo s ranije navedenim općim načelima, bilo s onim što ćemo kasnije istaknuti.

Zato smo prisiljeni priznati da ima ljudi koji se boje da će država, iako ne bi trebala ići dalje od davanja potrebne i dostatne pomoći, samu sebe postaviti na mjesto slobodne djelatnosti, i da taj novi sindikalni i korporativni red previše miriše na birokratizam i politiku i da bi on mogao one općenitije koristi doduše spremno dopustiti, ali inače više koristiti svojim posebnim političkim ciljevima negoli uspostavi i pomoći boljeg društvenog poretka.

97. Da se postigne taj drugi izvanredno plemeniti cilj i da se zbiljski i postojano pomogne općem dobru, smatramo prije svega i naročito potrebnim da Bog bude na pomoći i da zatim svi koji su dobre volje složno porade na tom cilju. Osim toga, uvjereni smo i zaključujemo iz ranije rečenog da će se taj cilj to sigurnije postići što bude veći broj ljudi spremnih posvetiti mu svoje tehničke, stručne i društvene sposobnosti, odnosno (a to je još važnije), što mu bude veća pomoć pritjecala iz katoličkih načela i njihove primjene. Ne od Katoličke Akcije (koja se odriče sindikalnog i političkog djelovanja u užem smislu nego od naših sinova koje sama Katolička Akcija svojim načelima prožima i odgaja za apostolski rad pod vodstvom i naučavanjem Crkve. Crkve, kažemo, jer ona i na tom polju koje smo ukratko ocrnali, kao i svuda gdje se obrađuju moralna pitanja, ne može nikada zaboraviti i pustiti s vida od Boga joj dan nalog da bdije i naučava.

98. Da se sve to što smo izložili o obnovi i usavršavanju društvenog poretka nikako ne može ostvariti bez obnove ćudoređa, očito nam pokazuju primjeri iz povijesti. Naime postojao je nekoć društveni poredak, koji doduše nije bio ni savršen ni u svakom pogledu besprijekoran, ali je prema prilikama i potrebama svoga vremena bio u skladu sa zdravim razumom. Taj je poredak već davno nestao, i to ne zato što se nije mogao razvojem donekle proširiti i prilagoditi promijenjenim prilikama i potrebama, nego prije zato što ljudi, otvrdnuvši od velikog sebeljublja, ne htjedoše kako je trebalo proširiti područje tog poretka prema rastu pučanstva, ili zato što su, zavedeni lažnom slobodom i drugim zabludama i nesnošljivi prema bilo kojoj vlasti, htjeli sa sebe zbaciti svaku vlast.

99. Dakle preostaje da, nakon što ponovno pozovemo na sud sadašnje gospodarske prilike i socijalizam koji ih žestoko optužuje, i nakon što o njima donesemo otvoren i pravedan sud, dublje istražimo korijen tolikih nevolja i pokažemo da je prvi i najpotrebniji lijek u obnovi ćudoređa.

⁴⁹ Ef 4, 16.

TREĆI DIO

III. VELIKE PROMJENE DRUŠTVA NAKON LAVA XIII.

100. Doista, uvelike su se promijenili od Leonovih vremena i ekonomske prilike i socijalizam.

Da se ponajprije veoma promijenila ekonomija, očito je svima. Znate, časna braćo i ljubljani sinovi, da je naš Prethodnik u svojoj enciklici imao pred očima ponajviše onaj gospodarski poredak u kojem su uglavnom u gospodarskoj djelatnosti jedni davali kapital a drugi rad. On je za taj odnos našao i sretan izraz i ovako ga definirao: «Ne može kapital opstojati bez rada ni rad bez kapitala».⁵⁰

1. Promjene u ekonomskom uređenju

a) Odnosi između kapitala i radnika

101. To je ekonomsko uređenje Lav XIII. svim silama nastojao dovesti u pravi red. Zato je očito da se on ne smije osuditi kao takav. I doista, on nije po svojoj naravi loš, nego kad prestupa pravi red, kad »kapital« radnike odnosno proleterku klasu unajmljuje s tom svrhom i pod tim uvjetom da sve poslove i još k tome cjelokupnu ekonomiju podvrgne svojoj volji i okrene na svoju korist, ne obazirući se na ljudsko dostojanstvo radnika, na socijalni aspekt ekonomije, čak niti na društvenu pravednost i opće dobro.

102. Istina je da ni danas nije to jedino ekonomsko uređenje, naime postoji drugo kojemu pripada silno mnoštvo ljudi i po broju važnosti, kao npr. zemljoradnički stalež u kojem većina čovječanstva čestito i pošteno stječe što je potrebno za život. I njega taru tjeskobe i teškoće na koje se obazire naš Prethodnik na mnogim mjestima svoje enciklike, a i mi smo ih u ovom našem ne jedanput dotakli.

⁵⁰ Enciklika *Rerum novarum*, br. 15.

b) Industrijski kapitalizam

103. No »kapitalistički« poredak gospodarstva, s proširenjem industrijalizacije po cijelom svijetu, poslije enciklike Lava XIII., tako se raširio da je zaposjeo i prozeo ekonomski i društveni položaj i onih koji su izvan njegova djelokruga, i ujedno ga svojim blagodatima odnosno štetama i manama zahvaća i na neki način oblikuje.

104. Zato kad pozivamo da se proučavaju promjene što ih je pretrpio »kapitalistički« poredak ekonomije nakon Lavovih vremena, onda poduzimamo djelo korisno ne samo stanovnicima »kapitalističkih« i industrijskih krajeva nego uopće svim ljudima.

c) Koncentracija bogatstava

105. U prvom redu svima upada u oči kako se u naše vrijeme ne samo zgrću bogatstva, nego se i gomila silna moć i despotska ekonomska prevlast kod nekolicine, koji većinom nisu vlasnici, nego samo čuvari i upravitelji kod njih položenoga kapitala, s kojim oni po miloj volji upravljaju.

106. Tu prevlast najdrzovitije drže oni koji, budući da drže u ruci novac, i vladaju njime, odlučuju o kamatama posudbe i raspoložu podjeljivanjem zajmova i na taj način kao da imaju u vlasti krv od koje živi cijela ekonomija i u svojim rukama drže, da tako kažemo, dušu gospodarstva i protiv njihove volje nitko ne može disati.

107. To gomilanje moći i sile, koje je kao neka prirodna oznaka najnovijega gospodarstva, nastalo je naravnim putem iz neograničene slobodne konkurencije koja daje živjeti samo onima najjačima, što znači isto kao da smo rekli: koji su u borbi najbezobzirniji i koji najmanje vode brigu o savjesti.

108. Sa svoje strane to gomilanje rada trovrsnim suparništvom: borba se naime najprije vodi za samu prevlast, zatim se vodi žestoko kreševo tko će prigrabiti prevlast u državi, da se njezinom silom i vlašću izvuce korist u ekonomskim sukobima. Rvu se napokon među sobom i same države, ili zato što se narodi služe svojom snagom i političkim utjecajem da pomognu ekonomskim probicima svojih građana, ili zato što svojim ekonomskim snagama i prevlašću nastoje razriješiti političke razmirice nastale među narodima.

d) Pogubne posljedice

109. Konačne posljedice individualističkog duha u ekonomskim odnosima jesu, časna braćo i ljubljani sinovi, kao što i sami opažate i žalite: slobodna konkurencija uništila je samu sebe, na mjesto slobodne trgovine stupila je ekonomska prevlast, lakomu gramzljivost za

dobitak naslijedila je borba za prevlast, čitavo je gospodarstvo postalo strahovito tvrdo, neumoljivo i okrutno. Ovamo pridolaze one velike štete nastale od miješanja i ružnog upletanja javne vlasti u poslove i dužnosti gospodarstva: takva je štetna stvar, i to jedna od najvećih, ono srozavanje dostojanstva države koja, mjesto da bude kao kakav suveren i vrhovni sudac, da na visoku sjedi i bude slobodna od svakog strančarstva, zabrinuta jedino za opće dobro i pravdu, postaje robinja podvrgnuta ljudskim strastima i požudama. A s obzirom ne međunarodne odnose iz jednog su vrela istekle dvije rijeke na dvije strane: s jedne strane izvire ekonomski »nacionalizam« ili »imperijalizam«, a s druge strane ne manje pogubni i odurni novčani »internacionalizam« ili »internacionalni imperijalizam« kome je domovina tamo gdje je dobro.

e) Kako izliječiti zla

110. U drugom dijelu ovog pisma izložili smo kako da se izliječe ta velika zla. Tamo smo sebi postavili zadaću da o tome tako izložimo čitav nauk da nam je ovdje dosta samo ukratko podsjetiti. Budući da se današnji gospodarski sistem osniva na kapitalu i radu, nužno je da se priznaju i u djelo provedu načela zdrava razuma odnosno kršćanske društvene filozofije o kapitalu, o radu i o njihovim odnosima. U prvom redu treba podjednako i valjano procijeniti dvostruko, naime individualno i socijalno značenje kapitala ili vlasništva i rada ili djela, da bi se izbjegle opasnosti individualizma i kolektivism. Njihovi se međusobni odnosi moraju urediti prema zakonima najstrože pravednosti, koju nazivaju uzajamnom (iustitia commutativa), potpomognute kršćanskom ljubavlju. Slobodnu konkurenciju treba suziti određenim i nužnim granicama i još više treba gospodarsku prevlast ozbiljno podvrgavati javnoj vlasti u onome što spada pod nadležnost te vlasti. A same javne državne ustanove moraju cijelu ljudsku zajednicu prilagoditi potrebama općeg dobra ili prema zakonu društvene pravednosti. Tako će se, bez sumnje, i ekonomija, ta prevažna grana društvenog života, vratiti u pravi i zdravi red.

2. Promjene socijalizma

111. Nije se manje duboko od ekonomije promijenio od Lavovih vremena ni sam socijalizam s kojim se naš Prethodnik najviše borio. Socijalizam se naime tada mogao nazivati jedinstvenim. Pojedine zasade učenja za koje se borio bile su dobro određene i sabrane u jedan sistem. No kasnije se on podijelio uglavnom u dvije stranke koje su se međusobno često žestoko i ogorčeno pobijale, ali tako da nijedna od njih nije odstupila od

temelja protivnog kršćanskoj vjeri, a svojstvenog socijalizmu.

a) Stroži smjer ili komunizam

112. Jedna je naime stranka socijalizma doživjela gotovo istu promjenu koju je, kako gore izložismo, doživjela kapitalistička ekonomija, i srlja u »komunizam«. On u svom nauku i u svojim težnjama ide za dvoje, i to ne tajno ili podzemnim putovima, nego javno, otvoreno i svim sredstvima, pa i najsilovitijim. Jedno je najoštrija borba među klasama, a drugo ukidanje privatnog vlasništva. U ostvarenjima tih ciljeva on ne preza ni pred čime, ne poštuje ništa. Kad se domogne vlasti, upravo je nevjerojatno kako se pokazuje groznim i nečovječnim. Tome su živi svjedok oni zatorni pokolji i ruševine kojima je opustošio goleme predjele istočne Evrope i Azije. Kakav je neprijatelj i kako otvoreni protivnik Svete Crkve i samog Boga, i previše je, na žalost, dokazao i svakoga potpuno uvjerio. Premda zbog toga smatramo suvišnim upozoravati čestite i vjerne sinove Crkve na bezbožnu i nepravednu narav komunizma, ipak ne možemo bez velike boli promatrati nebrigu onih koji, kako se čini, preziru tu prijeteću opasnost i u nekoj nehajnoj lijenosti puštaju da se svuda širi ono što nasiljem i pokoljem želi satrti čitavo društvo. To više treba osuditi nemarnost onih koji oklijevaju promijeniti ili ukloniti pojave što ispunjavu gnjevom duše naroda i krče put k rušenju i obaranju društva.

b) Blaži oblik socijalizma

113. Blaža je svakako druga stranka koja je zadržala ime »socijalizam«, koja uči ne samo da se treba uzdržavati od primjene sile, nego i od klasne borbe i ukidanja privatnog vlasništva, doduše, ako ga baš ne zabacuje, ali svakako ublažava i obuzdava. Čovjek bi rekao da se socijalizam prepao sam svojih načela i zaključaka koje je iz njih izveo komunizam, pa da je donekle stao nagingjati i pristupati k istinama koje je uvijek visoko dizala kršćanska tradicija: ne može se naime nijekati da se socijalistički nauk često veoma približava opravdanim zahtjevima kršćanskih preporoditelja društva.

c) Djelomično odstupanje od klasne borbe i od dokidanja vlasništva

114. Klasna naime borba, samo ako se čuva neprijateljstva i međusobne mržnje, prelazi malo-pomalo u neku časnu borbu osnovanu na težnji za pravednošću. To doduše nije onaj blaženi društveni mir za kojim svi težimo, ali ipak može i mora postojati početak od kojega treba doći do međusobne suradnje »korporacija«. Pa i onaj rat naviješten privatnim vlasništvima, a sve više potiskivan u stranu, toliko je napokon sužen da se ne napada samo

posjedovanje stvari što su za proizvodnju dobara potrebne, nego društvena nadmoć koju je protiv svakog prava prigrabilo i prisvojilo vlasništvo. Zapravo, ta nadmoć ne pripada samim vlasnicima nego javnoj vlasti. Na taj način možemo doći do toga da se nauk blažeg socijalizma gotovo neopazice prestane razlikovati od težnji i zahtjeva onih koji, opirući se o kršćanska načela, žele obnoviti ljudsko društvo. S pravom se naime tvrdi da su neke vrste dobara pridržane državi, jer sa sobom nose tako veliku prevlast kakva se privatnim ljudima bez štete za državu ne može dopustiti.

115. Takvi pravedni zahtjevi i želje nemaju ničega što bi se protivilo kršćanskoj istini, a još manje su svojstveni socijalizmu. Zbog toga, koji idu samo za tim, nemaju razloga stupiti među socijaliste.

d) Ima li srednji put?

116. Neka ipak nitko ne misli da su one socijalističke sekte ili stranke, koji nisu komunističke, sve do jedne umjerene, bilo teoretski ili praktično. U najviše slučajeva one ne zabacuju ni klasnu borbu ni ukidanje vlasništva, nego ih samo ublažavaju. Međutim, ako se ovako kriva načela ublaže i na neki način napuste, nastaje pitanje, odnosno, neki ga bez razloga potiču, ne bi li se možda i načela kršćanske istine mogla donekle ili ublažiti ili umekšati tako da se pođe u susret socijalizmu i s njim zajedno krene nekim srednjim putem. Ima ih koje privlači isprazna nada da ćemo socijaliste tako privući k sebi. Lude li nade! Oni naime koji bi htjeli biti apostoli među socijalistima trebaju otvoreno i iskreno ispovijedati punu i neokrnjenu kršćansku istinu i nikako ne smiju zatvoriti oči pred zabludama. Ako baš žele biti vjesnici Evanđelja, neka se u prvom redu trude kako bi socijalistima pokazali da se njihovi zahtjevi, koliko su uopće opravdani, mogu mnogo snažnije braniti iz načela kršćanske vjere i mnogo uspješnije unapređivati snagom kršćanske ljubavi.

e) Socijalizam i kršćanstvo

117. A što onda ako je socijalizam u pitanju klasne borbe i privatnog vlasništva zaista tako ublažen i ispravan da mu se u tom pogledu ništa ne može prigovoriti? Zar se time odmah odrekao i svoje naravi protivne kršćanskoj vjeri? To pitanje izaziva nedoumicu u mnogih umova. Premnogo je kršćanskih muževa koji jasno uviđaju da se kršćanska načela ne mogu nikada napustiti ni izbrisati, ali, čini se, upiru oči u ovu Svetu Stolicu i usrdno mole da ustanovimo da li je taj socijalizam tako promijenio svoje mišljenje o svojim krivim naučavanjima da se može bez štete ikojeg kršćanskog načela dopustiti i, da tako kažemo,

pokrstiti. Naša očinska briga nalaže nam da im udovoljimo, zato izjavljujemo: promatraš li ga bilo kao nauk bilo kao historijsku činjenicu, bilo kao »akciju«, socijalizam se, ako zaista ostaje socijalizam, ne može ni onda, kad je istini i pravdi u rečenome popustio, složiti s dogmama Katoličke Crkve, jer on gradi društvo koje je sasvim protivno kršćanskoj istini.

118. Prema kršćanskom nauku čovjeku je dana društvena narav i smješten je na ovu zemlju da živi u društvu, podvrgnut vlasti od Boga uređenoj,⁵¹ da sve svoje sposobnosti potpuno odgoji i razvije na slavu i diku svoga Stvoritelja te da vjerno vršeci dužnost svoga zvanja i drugog poziva postigne zajedno vremenitu i vječnu sreću. A tu uzvišenu svrhu čovjeka i društva socijalizam uopće ne priznaje i zanemaruje i misli da je ljudska zajednica ustanovljena samo radi blagostanja.

119. Zapravo, iz toga što je prikladna razdioba rada uspješnija negoli napor razdijeljen među pojedince, zaključuju socijalisti da se ekonomska djelatnost, u kojoj oni promatraju samo materijalni cilj, nužno mora odvijati na društveni način. Ta potreba, po njihovu mišljenju, sili ljude da se, s obzirom na proizvodnju dobara, posve predadu i podvrgnu društvu. Štoviše, takva se važnost daje posjedovanju veće količine dobara koja bi mogla poslužiti većoj udobnosti života, da se i uzvišenija čovjekova dobra, ne isključujući ni slobodu, podređuju, čak i žrtvuju, zahtjevima uspješnije proizvodnje. Oni misle da će se povreda ljudskog dostojanstva u »socijaliziranom« razvoju proizvodnje nadoknaditi obiljem dobara proizvedenih na društven način, koja se pojedincima pružaju da bi ih mogli po svojoj volji slobodno upotrebljavati za poboljšanje života. Društvo se dakle, kako ga gradi socijalizam, s jedne strane, ne može ni urediti ni zamisliti bez pretjerane prisile, dok se, s druge strane, klanja ne manje naopakoj slobodi, jer je iz njega istjerana prava društvena vlast. Društvo se naime ne temelji na vremenitim i materijalnim ugodnostima, nego silazi od samog Boga, Stvoritelja i zadnje svrhe svih stvari.⁵²

120. Socijalizam, doduše, kao i sve druge zablude, ima u sebi i nešto istine (što mu Vrhovni Svećenici nikad nisu poricali), ali se on ipak oslanja na onaj sebi svojstven nauk o ljudskom društvu koji je tuđ pravom kršćanstvu. Vjerski i kršćanski socijalizam među sobom su oprečni. Nitko ne može biti istovremeno i čestit katolik i pravi socijalist.

121. Sve to što smo mi našim autoritetom svečano obnovili i utvrdili treba jednako primijeniti i na jedan novi socijalistički postupak koji je do sada bio manje poznat, ali se sada proširio na mnoge socijalističke skupine. On u prvom redu nastoji preuzeti odgoj duša i ćudoređa. Naročito k sebi mami i vuče za sobom nježnu djecu, ali obuhvaća i sveukupno

⁵¹ Usp. Rim 13, 1.

mnoštvo, želeći da bi se ljudi izgradili u takve socijaliste koji će ljudski život dovesti u sklad s naukom socijalizma.

122. Budući da smo u našoj enciklici *Divini illius Magistri* opširno protumačili na kojim načelima počiva i za kojim ciljevima ide kršćanska pedagogija,⁵³ tako je jasno i očito kako se njima protivi sve ono što čini i traži socijalizam, da ni ne treba dokazivati. No koliko su teške opasnosti što ih taj socijalizam nosi sa sobom, izgleda da ne znaju ili ne pridaju veće značenje ni oni koji se ne brinu da mu se odupru hrabro i žilavo prema zamašnosti same stvari. Zadaća je naše pastirske službe da ih upozorimo na tešku pogibelj, koja im prijete: neka svi zapamte da je začetnik tog socijalizma koji se bori za odlučni utjecaj na ćudoređe i na odgoj bio liberalizam, a baštinik će mu biti »boljševizam«.

f) Katolički prebjeci u socijalističkom taboru

123. Zato, časna braćo i ljubljani sinovi, možete lako razabrati s kakvom boli gledamo kako su, naročito u nekim zemljama, naši sinovi, ne baš u malom broju, za koje ne možemo vjerovati da su posve odbacili pravu vjeru i dobru volju, prebjegli iz tabora Crkve i svrstali se u redove socijalista. Jedni su od njih htjeli da se otvoreno podiče socijalističkim imenom i da ispovjeda socijalističke istine, a drugi su iz mlitavosti ili preko volje stupili u društva koja su ili zbiljski ili po programu socijalistička.

124. Mi ipak, tjeskobni u očinskoj brizi, razmišljamo u duši i trudimo se pogoditi kako je bilo moguće da su tako daleko zalutali i čini se da slušamo što mnogi od njih odgovaraju i na što bacaju krivnju: da Crkva i ljudi koji glasno ističu svoju odanost prema njoj pristaju uz bogataše, zanemaruju radnike i za njih se ne brinu ni najmanje, zbog toga da su, zabrinuti sami za sebe, morali stupiti i uvrstiti se u socijalističke redove.

125. Treba, dakako, časna braćo, žaliti da je bilo ljudi i da ih, štoviše, ima još i sada, koji se priznaju katolicima, ali su gotovo zaboravili onaj uzvišeni zakon pravde i ljubavi koji nas veže da ne samo vraćamo svakome što je njegovo, nego i da siromašnoj braći pomažemo kao samome Kristu Gospodinu.⁵⁴ Još je gore da ima takvih koji se ne boje izrabljivati radnike u svoju korist. Štoviše, ima i onih koji izrabljuju i samu religiju i njom se služe kao plaštem za svoje nepravedne pljačke i da se osiguraju od pravednih zahtjeva radnika. Mi ne možemo nikad prestati strogo kудiti njihov postupak. Oni su naime uzrok što je Crkva neopravdano mogla biti osumnjičena i optužena da pristaje uz bogataše i da je ni najmanje ne pogađaju

⁵² Enciklika *Diuturnum*, dne 29. lipnja 1881.

⁵³ Enciklika *Divini illius Magistri*, dne 31. prosinca 1929.

⁵⁴ Usp. Jak pogl. 2.

sudbina i oskudica onih koji su, u neku ruku, bili lišeni svoje naravne baštine. Da su takve sumnje i takve riječi nezaslužene i nepravedne, jasno pokazuje povijest cijele Crkve. Pa i sama enciklika godišnjicu koje slavimo, najsvjetliji je dokaz da se na Crkvu i na njezin nauk te klevete i uvrede bacaju protiv svake pravde.

g) Poziv zalutalima da se vrate

126. Međutim, iako smo nepravedno napadani i potreseni žalošću, daleko od toga da odbijemo ili odbacimo naše sinove što se bijedno dadoše prevariti i daleko zalutaše od istine i spasenja. Naprotiv, mi ih svom mogućom pažnjom pozivamo da se vrate majčinskom krilu Crkve. Dao Bog da blagonaklono saslušaju naš glas! Dao Bog da se vrati onamo odakle su izišli, naime u očinsku kuću i da se smire tamo gdje im je pravo mjesto, tj. u redovima onih što vjerno slijede Lavove opomene, što smo ih svečano potvrdili, i trude se učvrstiti društvenu pravednost i društvenu ljubav, pa tako obnoviti društvo u duhu Crkve. Neka budu uvjereni da više nigdje na zemlji neće moći naći potpunije blaženstvo nego kod onoga koji je, premda bogat, za nas postao siromašan da bismo u njegovoj oskudici mi bili bogati,⁵⁵ koji je bio siromašan i u naporima od svoje mladosti, koji k sebi poziva sve izmorene i opterećene da ih potpuno okrijepi ljubavlju svoga Srca,⁵⁶ koji će, napokon, bez ikakve pristranosti, više tražiti od onih kojima je više dano,⁵⁷ i »naplatiti svakome po djelima njegovim«.⁵⁸

3. Čudoredna obnova

127. Ali, ako točnije i dublje promotrimo, jasno ćemo uvidjeti potrebu da tom vrlo žuđenom društvu pridizanju treba prethoditi obnova kršćanskog duha, od kojega su jedno otpali toliki ljudi što se bave ekonomijom. Samo tako ćemo postići da toliki napori ne propadnu uzalud, i da zgrada koja se gradi bude na pećini, a ne na nestalnom pijesku.⁵⁹

128. Tako smo, časna braćo i ljubljani sinovi, pregledali današnje gospodarsko uređenje i upoznali da boluje od teških mana. Također smo komunizam i socijalizam ponovno pozvali na sud i pronašli da su svi njihovi oblici pa i oni ublaženi, daleko zaglibili od evanđeoskih zapovjedi.

129. »Ako dakle - da se poslužimo riječima našega Prethodnika - ljudsko društvo treba

⁵⁵ 2 Kor 8, 9.

⁵⁶ Mt 11, 28.

⁵⁷ Usp. Lk 12, 48.

⁵⁸ Mt 16, 27.

⁵⁹ Usp. Mt 7, 24. sl.

izliječiti, izliječit će se jedino tako da se uspostave kršćanski život i običaji«. ⁶⁰ Jedino to može uspješno liječiti preveliku težnju za propadljivim stvarima, koja je vrelo svih mana. Jedino to može začarane ljudske oči i sasvim uprte u promjenljive stvari ovoga svijeta otkinuti i dignuti k nebu. A tko bi mogao poreći da današnje ljudsko društvo najviše treba toga lijeka?

a) Glavni nered današnjeg sistema: šteta duša

130. Naime duše svih skoro jedino mogu dirnuti vremenite pometnje, porazi i ruševine. Ali stavimo li se, kao što i treba, na kršćansko stajalište, što je sve to prema ruševini duše? Pa ipak se bez pretjerivanja može reći da su sada takve prilike društvenog i gospodarskog života da u velikoj mjeri stoje na putu ogromnom mnoštvu ljudi i ne daju im da se brine za ono jedino potrebno, naime: vječno spasenje.

131. Tu pogibelj bezbrojnih ovaca ne može promatrati suha oka Pastir i Skrbnik koga je postavio Prvak Pastira koji ih je otkupio svojom krvlju. Naprotiv, sjećajući se pastirske dužnosti neprestano razmišljamo i očinski se brinemo kako bismo im pomogli, čak tražimo i pomoć drugih koji su dužni pomagati u ime pravednosti ili ljubavi. Što će naime koristiti ljudima ako se nauče tako mudro služiti bogatstvom da sav svijet postane njihov, ako time naude svojoj duši⁶¹. Što će im koristit ako o ekonomiji naučavaju sigurne principe, ako budu dopustili da ih tako obuzme razuzdana i prljava lakomost i pohlepa da svoju imovinu povećaju, da »makar slušajući Gospodnje zapovijedi, oni ne čine tako«. ⁶²

b) Uzroci toga zla

132. Tom otpadu od kršćanskog zakona zbog društvenog i ekonomskog stanja, a njime izazvanom otpadu vrlo mnogih radnika od katoličke vjere, korijen su i vrelo neuredne težnje srdaca kao žalosna posljedica istočnoga grijeha, koji je tako razvrgao divan sklad među ljudskim sposobnostima da su opake požude odvuče čovjeka k propadljivim dobrima ovoga svijeta kao nečem vrijednijem od nepropadljivih nebeskih dobara. Odatle je i nastala ona nezasitna žeđ za bogatstvom i vremenitim dobrima koja je, doduše, ljude u svako doba tjerala na kršenje Božjih zakona i prestupanje tuđih prava, ali u današnjem ekonomskom poretku ona sprema ljudskoj slabosti još kudikamo brojnije zamke. Nestalni položaj gospodarstva, i naročito cijeloga njegova organizma, traži od onih koji se njime bave silan i neprestani napor

⁶⁰ Enciklika *Rerum novarum*, br. 22.

⁶¹ Usp. Mt 16, 26.

⁶² Usp. Suci 2, 17.

svih snaga, pa su mnogi za glas savjesti sasvim otvrdnuli i misle da im je slobodno na bilo koji način povećati dobitak i stečenu imovinu velikim trudom i marom braniti pravednim i nepravednim sredstvima protiv iznenadnih nasrtaja sudbine. Laki dobitak, koji svatko može postići u trgovini oslobođenoj od svih zakona, mami mnoge na razmjenu i trgovanje. Oni idu samo za tim da sebi uz što manje rada priskrbe lakih dobitaka, pa se zato bacaju u razuzdanu trgovinu te po miloj volji i lakomo tako često podižu ili snizuju cijene robi da upropaštavaju razborita predviđanja proizvođača. Zakonske odredbe koje idu za tim da olakšaju suradnju kapitala postale su polaznom točkom za najsramnija bezakonja. Vidimo naime kako se zbog umanjene dužnosti polaganja računa smanjuje u dušama svijest odgovornosti. Vidimo osim toga da se pod plaštem dioničkih društava čine najogavnije nepravde i prijevare i, napokon, da upravitelji gospodarskih udruženja, zaboravljajući na svoju dužnost, nerijetko izdaju prava onih čije su poslove preuzeli na upravljanje. Ne smijemo, konačno, izostaviti ni onih lukavaca kojima je pošten dobitak iz njihova zanimanja stota briga, te se ne ustručavaju podjarivati ljudske požude u svoju korist.

133. Te je preteške nevolje mogla suzbiti ili čak preteći stroga i čvrsta disciplina ćudoređa neumorno čuvana od državne vlasti: ali baš je ona vrlo često jedno iznevjerila. Naime novi je ekonomski poredak tek onda niknuo kad su već racionalistička načela duboko pustila korijenje i uvriježila se u dušama mnogih. Zato je, za kratko vrijeme, i nastala jedna ekonomska znanost udaljena od pravog moralnog zakona. Njezina je posljedica bila da su ljudskim požudama posve popustile uzde.

Tako se dogodilo da se, u usporedbi s prijašnjim vremenima, veoma povećao broj onih kojima je bila jedina briga kako da svoje bogatstvo na bilo koji način povećaju. Stalo se u svemu i prije svega tražiti sebe i, dosljedno, ne ubrajati sebi u grijeh ni najveće prekršaje počinjene protiv drugih. Koji su prvi stupili na taj široki put koji vodi u propast⁶³, lako su našli mnogo sljedbenika svoje opaćine, jer su ponajprije lako mogli pokazati svoj prividni uspjeh te su drsko isticali sjaj svoga bogatstva. Osim toga, izložili bi smijehu savjesnost drugih nazivajući ih žrtvama isprazne bojažljivosti, a svoje plašljive suparnike pregazili bi čim bi ih se više našlo.

134. Dakako, bilo je prirodno da su gospodarski rukovodioci, sišavši s pravog puta, povukli sa sobom u strmu provaliju i široke slojeve radnika. To više što su mnogi nadglednici u tvornicama izrabljivali svoje radnike kao puko oruđe, ne brinući se ni najmanje za njihovu dušu, štoviše, ne vodeći brigu o njihovim višim interesima. I doista čovjek se zgraža kad

⁶³ Usp. Mt 7, 13.

primijeti te teške pogibli kojima su u modernim tvornicama izloženi čudoređe radnika (osobito mlađih) i stidljivost djevojaka i drugih žena; kad se sjeti kako današnji ekonomski sistem, naročito nerazumne stambene prilike, ne daju da se razvija tijesna veza i srdačnost obiteljskog života, kad se sjeti kolike su zapreke dižu dostojnom svetkovanju blagdana, kad promotri općenito slabljenje onoga pravog kršćanskog osjećaja koji i neukim i priprostim ljudima daje tako uzvišene misli, a morao je uzmaknuti pred isključivim nastojanjem da se pošto-poto stekne svagdanji kruh. Na taj se način fizički rad, što ga je Božja providnost ustanovila još nakon istočnoga grijeha na korist ljudskog tijela i duše, pretvara u sredstvo izopačenosti: mrtva materija izlazi iz tvornice oplemenjena, a ljudi se u njoj kvare i postaju gori.

4. Lijekovi

a) Obnova gospodarskog života u kršćanskom duhu

135. Dokle god traje to žalosno propadanje duša, uzaludno će biti svako nastojanje da se društvo preporodi. Nikakav se snažan lijek ne može naći ako se otvoreno i iskreno ne vratimo evanđeoskom nauku i propisima onoga koji ima riječi vječnog života,⁶⁴ tj. takve riječi koje neće nikad proći, dok će nebo i zemlja proći.⁶⁵ Dakako, svi najbolji poznavaoци socijalnih problema živo teže za takvim racionalnim uređenjem koje bi gospodarski život ponovno privelo u pravi i zdravi red. Ali taj će red, koji i mi sami veoma želimo i oko kojega žarko nastojimo, biti posve krnj i nepotpun, ako sva ljudska djelovanja ne budu složno oponašala i, koliko je u čovjekovim silama, dostigla divno jedinstvo božanskog nauma: savršenim nazivamo onaj red koji velikom snagom i naporom proglašava Crkva, a zahtijeva ga sam zdravi ljudski razum. On se sastoji u tom da se sve upravi k Bogu, prvoj i vrhovnoj svrsi svega stvorenog djelovanja i da se sva od Boga stvorena dobra smatraju kao puko oruđe kojim se valja toliko služiti koliko privode k postizanju vrhovne svrhe.

136. I ne valja misliti da po tom privredna zanimanja gube na vrijednosti odnosno da postaju manje skladna s čovječjim dostojanstvom. Štoviše, ona nas uče da s poštovanjem upoznajemo volju božanskog Stvoritelja, koji je postavio čovjeka na zemlju da je obrađuje i da se njome mnogostruko služi za svoje potrebe. Nije, dakako, zabranjeno da svoj imutak valjano i pravedno povećaju proizvođači dobara, nego je naprotiv pravedno da onaj koji služi zajednici i obogaćuje je, i sam prema svome položaju postaje bogatiji iz povećanih dobara, samo dok se to stjecanje ostvaruje s dužnom pokornošću prema Božjim zakonima, ne

⁶⁴ Usp. Iv 6, 70.

⁶⁵ Usp. Mt 24, 35.

vrijedajući prava i u skladu s vjerom i zdravim razumom.

137. Ako to budu svi, svuda i uvijek vršili, brzo će se povratiti u granice pravičnosti i pravedne razdiobe ne samo proizvodnja i stjecanje imovine, nego i korištenje bogatstava, koje je sada tako često neuredno. Prljavoj težnji za isključivim povećanjem vlastitog imutka, toj sramoti i velikom grijehu našeg vremena, suprotstaviti će se doista i stvarno blagi ali ujedno snažni zakon kršćanske umjerenosti koja čovjeku zapovijeda da najprije traži kraljevstvo Božje i njegovu pravdu, jer dobro zna, da će mu se po Božjoj darežljivosti i sigurnom obećanju dodati i vremenita dobra, koliko budu potrebna.⁶⁶

b) Zakoni ljubavi

138. Ali u izvršavanju svega toga treba osobito važno mjesto zauzimati kršćanska ljubav, »koja je sveza savršenstva«.⁶⁷ Kako se dakle varaju oni naivni reformatori kojima je jedino stalo do obdržavanja uzajamne pravednosti (iustitia commutativa), a oholo zabacuju pomoć ljubavi! Dakako, ljubav ne može nadomjestiti pravednost na koju smo po dužnosti obvezni, a mi je nepravedno uskraćujemo. Doista, iako pretpostavimo da svaki pojedinac konačno postigne sve što mu po pravu pripada, još uvijek preostaje ljubavi široko polje djelovanja: naime sama pravda, iako se i najvjernije vrši, dostajat će tek da ukloni uzroke društvenih borbi, ali nikad neće moći ujediniti srca i združiti duše. Osim toga, što je god ustanovljeno da među ljudima jača mir i razvija međusobno potpomaganje, makar kako se činilo savršenim, ima pravi temelj svoje čvrstoće u uzajamnoj vezi duša koja drugove međusobno tako ujedinjuje da i najbolji propisi, kao što smo često iskustvom opazili, postaju bezuspješni ako nemaju temelja. Zato će tek tada doći do složna zalaganja sviju na zajedničkom dobru kad pojedini dijelovi društva u dubini srdaca osjete da su članovi jedne velike obitelji i sinovi istoga Oca nebeskoga, da su, štoviše, jedno tijelo u Kristu, a »pojedinci udovi jedan drugomu«⁶⁸, tako te »ako trpi jedan ud, trpe zajedno svi udovi«.⁶⁹ Tada će naime bogataši i drugi uglednici svoju prijašnju nemarnost prema siromašnoj braći promijeniti u brižnu i radinu ljubav, tada će njihove pravedne zahtjeve primati otvorena srca i rado imati obzira prema njihovim slučajnim pogreškama. A radnici će iskreno u sebi ugušiti svaki osjećaj mržnje i zavisti kojima se tako vješto služe pristaše društvene borbe i neće biti nezadovoljni s mjestom koje im je u ljudskom društvu doznačila Božja Providnost, nego će ga visoko cijiniti i biti potpuno svjesni da svaki prema svojoj zadaći i službi korisno i časno surađuje na

⁶⁶ Usp. Mt 6, 33.

⁶⁷ Kol 3, 14.

⁶⁸ Rim 12, 5.

općem dobru i da točno stupa tragom onoga koji, premda bijaše lik Božji, htjede biti radnikom među ljudima i smatrati se sinom radnika.

c) Teška zadaća

139. Nadamo se da će iz tog novog proširenja evanđeoskog duha, tj. duha kršćanske umjerenosti i sveopće ljubavi, doći do one tako željene i potpune obnove ljudskog društva u Kristu i onoga »mira Kristova u kraljevstvu Kristovu« kojemu smo mi odmah od početka našeg pontifikata odlučili i čvrsto u sebi zamislili posvetiti sve svoje brige i svu svoju pastirsku skrb.⁷⁰ I vi, časna braćo, koji s nama po nalogu Duha Svetoga upravljate Crkvom Božjom,⁷¹ radite pohvalno, gorljivo i predano u svim dijelovima svijeta i u krajevima svetih misija oko tog važnog i zasada najpotrebnijeg cilja. Vama neka je svečana hvala i skupa s vama svima onima i klericima i laicima koje, na našu radost, vidimo kao svagdanje suradnike i vrijedne pomoćnike u tom velikom djelu. Mislimo i na druge naše sinove što se svrstaše u Katoličku Akciju, te zajedno s nama posvećuju naročito pomnu brigu društvenim pitanjima, koliko ona potpadaju Crkvi po samom njezinom božanskom ustanovljenju. Njih sve ponovno i ponovno opominjemo u Gospodinu da ne štede napora, da se ne dadu slomiti nikakvim teškoćama, nego da se iz dana u dan sve više čeliče i snaže.⁷² Doduše, teško je djelo koje im stavljamo u ruke: naime dobro znamo, da će se na obje strane, i u višim i u nižim društvenim klasama, namjeriti na premnoge zapreke, koje će biti nužno nadvladati. Neka ipak ne klonu duhom, jer je svojstvo kršćana da se izlažu žestokim borbama, a svojstvo onih koji kao dobri Kristovi vojnici njega slijede⁷³ da podnose teške napore.

140. Pouzdavajući se dakle jedino u Svemoguću pomoć onoga »koji hoće da se svi ljudi spase«,⁷⁴ nastojmo svim silama pomoći onim bijednim dušama koje se okrenuše od Boga. Otrgnimo ih od vremenitih briga, u koje se odviše zapletoše i poučimo ih da pouzdano teže za vječnima. To će jednom lakše postići negoli bi se na prvi pogled činilo vjerojatnim. Ako se naime u dubini i onoga najzapuštenijeg čovjeka, kao žeravica pod pepelom, kriju izvanredne duhovne sile - nedvojbeni znakovi one po naravi kršćanske duše - koliko više to biva u srcima onog velikog mnoštva koje je zavedeno u zabludu ponajviše zbog neupućenosti i nepovoljnih izvanjskih prilika.

141. Uostalom, već nam i samo mnoštvo radnika pokazuje neke radosne znakove

⁶⁹ 1 Kor 12, 26.

⁷⁰ Usp. Enciklika *Ubi arcano*, dne 23. prosinca 1922.

⁷¹ Usp. Dj 20, 28.

⁷² Pnz 31, 7.

⁷³ Usp. 2 Tim 2,3.

društvene obnove. Među njima vidimo na našu osobitu radost guste čete mladih radnika. Jedni od njih dragovoljno slušaju savjete božanske milosti, a drugi gorljivo nastoje pridobiti Kristu svoje drugove. Ništa manju hvalu treba dati vodama radničkih udruženja koji se, zanemariivši vlastitu korist, brinu jedino za dobrobit svojih drugova, nastojeći njegove opravdane zahtjeve dovesti u sklad i razborito unaprijediti zajedno s blagostanjem cijelog poduzeća. Oni se od toga izvanrednog rada ne daju odvratiti nikakvim ni zaprekama ni sumnjičenjima. Štoviše, mnogi mladi koji će doskora, bilo zbog svojih intelektualnih sposobnosti bilo zbog bogatstva, zauzeti odlično mjesto među društvenim vodama, svojski se baciše na proučavanje društvenih pitanja. I to ulijeva radosnu nadu da će se oni zaista posve posvetiti društvenoj obnovi.

d) Put koji treba slijediti

142. Te daleke sadašnje prilike, časna braćo, jasno pokazuju kojim putem treba ići. Mi se danas sukobljavamo sa svijetom koji je velikim dijelom gotovo zaglibio u poganstvo, što se i inače ne jednom dogodilo u povijesti Crkve. Da se te čitave klase ljudi dovedu natrag Kristu kojega zanjekaje, treba između njih samih izabrati i odgojiti pomoćnike Crkve koji njih i njihove nazore i želje dobro poznaju i koji mogu u njihova srca prodrijeti nekom blagom bratskom ljubavlju. Prvi i najbliži apostoli radnika treba da budu radnici, a apostoli među pripadnicima industrije (industrijalcima) i trgovcima moraju biti izabrani između tih ljudi.

143. Vaša je, časna braćo, i vašega klera u prvom redu dužnost marljivo tražiti te laike, apostole radnika i poslodavaca. Svećenicima se naime nameće teško područje rada, a da bi na njemu mogli djelovati, treba one koji rastu u nadi Crkve dobro pripremiti pomnim proučavanjem socijalnih pitanja. Ali najpotrebnije je da ljudi kojima kanite osobito povjeriti taj posao i tu brigu posjeduju potpuno istančani smisao za pravednost i da budu spremni muževno se oprijeti svakom nepravednom zahtjevu i postupku. Moraju se odlikovati razboritošću i obazrivošću, daleko od svake krajnosti. Neka budu naročito prekaljeni ljubavlju Kristovom, koja jedina može snažno, ali u isti čas i blago, podvrgnuti srca i volje pod zakone pravde i jednakosti. Nema nikakve dvojbe da je to put kojim treba stupiti, jer se je i u iskustvu ne jedanput pokazao sretnim.

144. One pak drage naše sinove izabrane za tako važno djelo usrdno potičemo u Gospodinu da se sasvim predaju odgoju povjerenih im muževa i da u ispunjavanju tog u pravom smislu svećeničkog i apostolskog posla zgodno upotrijebe snagu kršćanskog odgoja i

⁷⁴ 1 Tim 2, 4.

kad odgajaju mlade i kad osnivaju kršćanska društva ili studijske skupine u skladu s pravilom vjere. U prvom redu neka mnogo cijene i za dobro svojih odgajnika marljivo drže duhovne vježbe, to predragocjeno sredstvo i privatne i društvene obnove, prema nauku izraženom u našoj enciklici *Mens nostra*. U toj smo enciklici otvoreno napomenuli i veoma preporučili općenito s duhovnim vježbama za laike i vrlo korisne duhovne obnove za radnike. U toj se naime školi duha ne samo obrazuju najbolji kršćani, nego se i odgajaju pravi apostoli za svako životno zanimanje i raspaljuju ognjem Kristova Srca. Iz te će škole, kao apostoli iz jeruzalemske dvorane, izlaziti snažni u vjeri, nepobjedive postojanosti u progonima, puni žara i jedine želje da na sve strane šire Kristovo kraljevstvo.

145. I doista, danas su potrebni u prvom redu takvi Kristovi borci koji će se svim silama truditi da ljudsku obitelj čuvaju netaknutu od strahovite propasti u koju bi se strmoglavila kad bi prezrela evanđeosku nauku i kad bi se dogodilo da u svijetu prevlada onaj red koji jednako gazi naravne i božanske zakone. Kristova Crkva sagrađena na neoborivoj pećini nema razloga da se boji za sebe kad sigurno zna da je vrata paklena neće nikada nadvladati:⁷⁵ ona je, štoviše, kroz tolike vjekove opazila da iz najvećih oluja obično izlazi snažnija i urešena novim pobjedama. Ali njezino majčinsko srce *ne može* ostati tvrdo na bezbrojne nevolje koje bi u tim olujama izmučile tolike tisuće ljudi i, osobito, na vrlo teške duhovne štete koje bi odatle uslijedile i koje bi tolike duše Kristovom krvlju otkupljene bacile u vječnu propast.

146. Treba dakle sve pokušati da se tako velika zla odvrate od ljudskog društva: k tome neka se usmjere svi naponi i sav trud i žarke molitve upravljene Bogu. Sudbina je naime ljudske obitelji, uz Božju pomoć, u našim rukama.

147. Nemojmo dopustiti, časna braćo i ljubljani sinovi, da sinovi ovoga svijeta u svom naraštaju izgledaju pametniji od nas koji smo po Božjoj dobroti sinovi svjetla.⁷⁶ Vidimo naime kako oni do krajnosti oštromno sebi odabiru i odgajaju odvažne pristaše koji će njihove zablude iz dana u dan sve više širiti kroz sve staleže i po svim krajevima svijeta. A kad god počnu žešće navaljivati na Kristovu Crkvu, primjećujemo kako napuštaju svoje unutarnje razdore i kako se u najvećoj slozi postavljaju u jedan bojni red te potpuno ujedinjenim silama rade na ostvarenju zajedničkog cilja.

e) Preporučuje se tijesno jedinstvo i sloga

148. Osim toga nema nikoga tko ne bi znao koliko i kako velike stvari svagdje čini

⁷⁵ Usp. Mt 16, 18.

neumorna gorljivost katolika, bilo za društvenu i ekonomsku korist bilo na školskom i vjerskom području. A taj divan i naporan rad nerijetko gubi na uspješnosti zbog rasipanja sila na sve strane. Neka se dakle ujedine svi muževi dobre volje koji se god hoće pod crkvenim Pastirima boriti u toj dobroj i miroljubivoj borbi. Neka se svi trude, svaki prema svojim sposobnostima, silama i položaju, da nešto pridonese pod vodstvom i učenjem Crkve za obnovu ljudske zajednice, koju je započeo Lav XIII. svojim besmrtnim pismom *Rerum novarum*, ne tražeći ni sebe ni svoje, nego što je Kristovo;⁷⁷ neka ne zahtijevaju pošto-poto da svoje ideje nametnu, nego neka budu spremni da ih, makar bile i najbolje, napuste, ako to zahtijeva veće opće dobro; da u svemu i nadasve vlada i kraljuje Krist, kome neka je »čast i slava i moć u vjekove«.⁷⁸

Završni blagoslov

149. Da se to uspješno ostvari, podjeljujemo iz očinske duše Apostolski blagoslov vama svima, časna braćo i ljubljeni sinovi, koji god ste udovi velike, nama povjerene, katoličke obitelji, a naročitu ljubav našeg srca posvećujemo radnicima i drugim vršiocima fizičkih poslova koje nam je Božja Providnost osobito preporučila, a ujedno i kršćanskim poslodavcima i poduzetnicima.

Dano u Rimu, kod Svetog Petra, dne 15. svibnja 1931., desete godine našeg Pontifikata.

PAPA PIO XI.

⁷⁶ Usp. Lk 16, 8.

⁷⁷ Usp. Fil 2, 21.

⁷⁸ Otk 5, 13.